Mechanizmy przemocy instrumentalnej i ekspresyjnej w świetle analizy The American way of killing

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje specyfikę przemocy śmiertelnej, argumentując, że nie jest ona prostą pochodną ogólnego poziomu przestępczości. Przywołując badania Zimringa i Hawkinsa, autor wskazuje na dysproporcję między przestępstwami majątkowymi a liczbą zabójstw w USA. Kluczowym elementem analizy jest rozróżnienie między przemocą instrumentalną, gdzie agresja służy jako narzędzie do osiągnięcia konkretnego celu (np. materialnego lub władzy), a przemocą ekspresyjną, będącą wynikiem afektu, gniewu lub potrzeby obrony tożsamości i honoru. Zrozumienie tych odmiennych mechanizmów psychologicznych i społecznych jest niezbędne dla współczesnej kryminologii oraz projektowania skutecznych polityk bezpieczeństwa, gdyż pozwala przejść od statystyki prawnej do głębokiej analizy motywacyjnej sprawców.

The article analyzes the specificity of lethal violence, arguing that it is not a simple derivative of the general level of crime. Citing research by Zimring and Hawkins, the author points to the disproportion between property crimes and the number of homicides in the USA. A key element of the analysis is the distinction between instrumental violence, where aggression serves as a tool to achieve a specific goal (e.g., material gain or power), and expressive violence, which results from affect, anger, or the need to defend identity and honor. Understanding these different psychological and social mechanisms is essential for modern criminology and the design of effective security policies, as it allows for a transition from legal statistics to a deep motivational analysis of perpetrators.

Artykuł stanowi krytyczną analizę mechanizmów przemocy śmiertelnej, podważając utarte przekonanie, że zabójstwa są jedynie ekstremalną formą ogólnej przestępczości,

którą można zwalczać za pomocą surowych sankcji. Autor stawia tezę, że skuteczna walka z tym zjawiskiem wymaga przejścia od uproszczonego modelu racjonalnego wyboru do zrozumienia tzw. przemocy ekspresyjnej. W przeciwieństwie do działań instrumentalnych (celowych), przemoc ekspresyjna wyrasta ze splotu norm kulturowych, takich jak „kod ulicy" czy kultury honoru, błędnych interpretacji poznawczych oraz głębokiego braku zaufania do instytucji państwa. Wykorzystując perspektywy socjologiczne (m.in. Donalda Blacka) i psychologiczne, tekst dowodzi, że w wielu środowiskach akt agresji nie jest irracjonalnym wybuchem emocji, lecz subiektywnie uzasadnioną próbą przywrócenia statusu lub egzekwowania nieformalnej sprawiedliwości. W konsekwencji autor argumentuje, że samo zwiększanie dolegliwości kar nie przynosi rezultatów, jeśli nie towarzyszy mu zmiana warunków sytuacyjnych oraz odbudowa wiarygodności systemów prawnych, które obecnie przegrywają z doraźną logiką odwetu.

SŁOWA KLUCZOWE

przemoc instrumentalna | przemoc ekspresyjna | The American way of killing | mechanizmy społeczne zabijania | kod ulicy | cynizm prawny | self-help | kapitał symboliczny | socjologia konfliktu | teoria odstraszania | nieformalna kontrola społeczna | analiza mechanistyczna kryminologii | reputacja jako quasi-ochrona | dynamika eskalacji przemocy

Przemoc śmiertelna to osobny mechanizm niż ogólna przestępczość

PRZEMOC INSTRUMENTALNA I EKSPRESYJNA. RACJONALNOŚĆ, AFEKT, HONOR I SPOŁECZNE MECHANIZMY ZABIJANIA

Główna trudność współczesnej kryminologii nie polega jedynie na rozpoznaniu przyczyn naruszania norm prawnych, lecz na ustaleniu, dlaczego niektóre z tych czynów przybierają postać przemocy prowadzącej do śmierci. Rozróżnienie to jest kluczowe dla teorii przestępczości, psychologii agresji, ekonomicznej analizy prawa oraz projektowania polityki bezpieczeństwa.

Społeczeństwo może bowiem doświadczać licznych kradzieży i oszustw, nie wykazując przy tym proporcjonalnie wysokiego wskaźnika zabójstw. Z drugiej strony może charakteryzować się niską skalą przestępczości majątkowej, a jednocześnie być środowiskiem, w którym konflikty interpersonalne wyjątkowo często kończą się śmiercią. Nie jest to paradoks statystyczny, lecz efekt odmienności mechanizmów społecznych, psychologicznych i sytuacyjnych prowadzących do poszczególnych form naruszania prawa. Kryminologia, która próbuje wyjaśnić wszystkie przestępstwa jednym modelem motywacyjnym, popełnia błąd podobny do medycyny traktującej każdą chorobę jako przejaw tego samego procesu patologicznego.

Franklin E. Zimring i Gordon Hawkins w monografii Crime Is Not the Problem: Lethal Violence in America z 1997 roku podważyli rozpowszechnione utożsamianie ogólnej przestępczości z poziomem przemocy śmiertelnej. Porównując Stany Zjednoczone z innymi rozwiniętymi państwami oraz analizując metropolie takie jak Nowy Jork i Londyn czy Los Angeles i Sydney, zwrócili uwagę na dysproporcję między poziomem przestępczości konwencjonalnej a częstością zabójstw. W wielu kategoriach przestępstw przeciwko mieniu wskaźniki amerykańskie były porównywalne z innymi społeczeństwami przemysłowymi, podczas gdy amerykańska śmiertelność przemocy była wyraźnie wyższa.

Zimring i Hawkins nie twierdzili, że przestępczość majątkowa i przemoc są zjawiskami całkowicie niezależnymi lub że warunki społeczne nie wpływają na obie te kategorie. Wskazywali raczej, że odwołanie do ogólnego poziomu naruszeń prawa nie wyjaśnia mechanizmu, który sprawia, iż konkretny konflikt czy napaść staje się zdarzeniem śmiertelnym. Z punktu widzenia metodologii badań porównawczych koncepcja ta wymaga rozróżnienia między częstością zachowań przestępczych a ich potencjałem do powodowania nieodwracalnych szkód. Należy przy tym pamiętać, że różne systemy prawne stosują odmienne definicje przestępstw, a społeczeństwa różnią się gotowością do zgłaszania zdarzeń i sposobem prowadzenia statystyk policyjnych, co może wprowadzać zniekształcenia administracyjne.

Zabójstwa pozostają jednak kategorią stosunkowo dobrze rozpoznawalną w porównaniu z przestępstwami nieśmiertelnymi, mimo pewnych różnic definicyjnych i problemów z jakością danych. Dlatego szczególnie istotne jest zestawianie wskaźników zabójstw z informacjami o ciężkich napaściach, użytych narzędziach i relacjach między uczestnikami zdarzenia. Pozwala to przejść od pytania o ogólny poziom przestępczości do bardziej precyzyjnego zagadnienia: dlaczego w niektórych społecznościach przemoc częściej przekracza granicę, za którą następuje śmierć człowieka. Obserwacja ta ma duże znaczenie historyczne, gdyż klasyczna polityka kryminalna koncentrowała się głównie na reagowaniu na przestępstwo jako świadome naruszenie prawa. Z perspektywy instytucjonalnej czyn ten jest przedmiotem kwalifikacji prawnej i sankcji; jednak z

punktu widzenia nauk o zachowaniu ta sama kategoria prawna może obejmować działania wynikające z zasadniczo odmiennych procesów poznawczych i emocjonalnych, takich jak SPOŁECZNE MECHANIZMY ZABIJANIA.

Przemoc instrumentalna a ekspresyjna jako wymiary analityczne

Zabójstwo może być rezultatem starannie zaplanowanego działania podporządkowanego celowi gospodarczemu, ale może również nastąpić w wyniku gwałtownego konfliktu interpersonalnego. W takim przypadku decyzja o zastosowaniu przemocy zapada w warunkach silnego pobudzenia, poczucia zagrożenia lub utraty kontroli nad przebiegiem sytuacji.

Podobieństwo rezultatu prawnego nie oznacza jednak podobieństwa mechanizmu psychologicznego. Wyjaśnienie zabójstwa wymaga zatem rozpoznania nie tylko skutku działania, lecz także jego funkcji w subiektywnym świecie sprawcy oraz warunków społecznych, które sprawiły, że określone zachowanie uznano za możliwe lub pożądane. Temu właśnie służy rozróżnienie między przemocą instrumentalną a ekspresyjną. Pierwsza z tych kategorii odnosi się do zachowań, w których agresja jest narzędziem realizacji celu wykraczającego poza samo zadanie cierpienia – może nim być zdobycie zasobów materialnych, podporządkowanie innej osoby, wymuszenie określonego zachowania, wyeliminowanie konkurenta lub osiągnięcie przewagi organizacyjnej.

Druga kategoria obejmuje zachowania, w których centralne znaczenie ma ekspresja gniewu, odwet, reakcja na zniewagę, obrona naruszonej tożsamości lub przywracanie subiektywnie rozumianej równowagi moralnej. Rozróżnienie to nie jest jednak podziałem aktów przemocy na dwa bezwzględnie rozłączne zbiory. W rzeczywistości motywacje mogą współistnieć, zmieniać się w czasie i wzajemnie wzmacniać. Sprawca dążący do korzyści materialnej może jednocześnie odczuwać gniew i potrzebę dominacji, natomiast działanie odwetowe może mieć wyraźnie instrumentalny cel w postaci odstraszenia przyszłych przeciwników.

W konsekwencji pojęcia instrumentalności i ekspresyjności należy traktować przede wszystkim jako wymiary analityczne zachowania, a nie niezmienne właściwości dwóch odrębnych kategorii ludzi. Z teoretycznego punktu widzenia kluczowe jest odrzucenie uproszczonego przekonania, że przemoc instrumentalna jest zawsze racjonalna, podczas gdy ekspresyjna stanowi działanie całkowicie pozbawione rozumowania. Sprawca planujący rozbój może opierać się na błędnych informacjach, impulsywnych przewidywaniach lub zniekształconej ocenie ryzyka. Jednocześnie

osoba reagująca agresywnie na zniewagę może działać zgodnie z systemem norm środowiskowych, w którym brak odwetu wiąże się z utratą reputacji. Takie zachowanie, choć nieracjonalne z perspektywy społeczeństwa odrzucającego przemoc, pozostaje subiektywnie uzasadnione w ramach lokalnego porządku normatywnego. Właśnie dlatego współczesna kryminologia odchodzi od prostego przeciwstawienia rozumu i emocji, poszukując modeli analizujących ich wzajemne oddziaływanie w konkretnych warunkach społecznych.

Dobrego przykładu dostarcza rekonstrukcja amerykańskich zabójstw przedstawiona przez Jensa Ludwiga w monografii "Unforgiving Places: The Unexpected Origins of American Gun Violence" (2025). Ludwig, ekonomista z University of Chicago i szef Crime Lab, kwestionuje obraz przemocy z użyciem broni jako zjawiska wynikającego głównie z zaplanowanych rozbojów, zorganizowanej przestępczości czy kalkulacji ekonomicznej. Na podstawie wieloletnich badań w Chicago argumentuje on, że znaczną część zdarzeń postrzałowych poprzedzają konflikty interpersonalne, które gwałtownie eskalują do poziomu śmiertelnego w obecności broni. Nie oznacza to, że przyczyny ekonomiczne i przestępczość zorganizowana są marginalne, lecz wskazuje na konieczność zmiany punktu ciężkości wyjaśnienia: zamiast traktować każdy postrzał jako efekt zaplanowanego przedsięwzięcia, należy dostrzec znaczenie mikrosytuacji, w której uczestnicy konfliktu interpretują zachowania drugiej strony i podejmują decyzje pod wpływem silnych emocji. W publikacjach Ludwiga oraz Harolda Pollacka, którzy analizowali archiwalne akta zabójstw w Chicago, potwierdzono m.in., że Pollack zajmował się szczegółową analizą akt dotyczących nieletnich sprawców i ofiar.

Przemoc ekspresyjna jako próba egzekwowania norm

Ludwig relacjonuje, że rezultatem tej kwerendy było rozpoznanie kluczowej roli konfliktów interpersonalnych. Nie należy jednak traktować tych wywiadów jako kompletnego badania obejmującego wszystkie amerykańskie zabójstwa z jednoznacznie ustalonymi wskaźnikami reprezentatywności. Znaczenie tego materiału polega przede wszystkim na udokumentowaniu kierunku poszukiwań badawczych, które następnie rozwijano z wykorzystaniem bardziej zróżnicowanych metod. Właściwe oddzielenie materiału jakościowego od ilościowych uogólnień jest konieczne, gdyż w przeciwnym razie trafna intuicja badawcza mogłaby zostać przekształcona w statystyczne twierdzenie wykraczające poza dostępne dowody. Szczególnie interesująca jest przywoływana przez Ludwiga historyczna analiza Franklina Zimringa dotycząca zabójstw w Chicago z 1967 roku.

Według relacji Ludwiga badacz stwierdził, że około osiemdziesięciu procent rozpatrywanych wówczas zdarzeń postrzałowych wyrastało z konfliktów interpersonalnych, a nie z dążenia do korzyści ekonomicznej. Wartość tego świadectwa polega na ukazaniu znaczenia konfliktów sytuacyjnych w określonej populacji zdarzeń, choć nie uprawnia ono do twierdzenia, że taki sam odsetek charakteryzuje wszystkie zabójstwa we współczesnych Stanach Zjednoczonych. Różnice w okresach historycznych, regionach, strukturach przestępczości czy sposobach klasyfikowania motywów mogą być znaczące. Ponadto sam termin „argument" w policyjnych opisach nie jest tożsamy z dowodem całkowitej spontaniczności bądź braku wcześniejszych konfliktów. Kłótnia może stanowić bezpośredni zapalnik zachowania, którego społeczne i psychologiczne uwarunkowania rozwijały się przez lata. Właśnie tutaj ujawnia się zasadnicze znaczenie rozróżnienia między przyczyną bezpośrednią, mechanizmem pośredniczącym a warunkami strukturalnymi. Obelga wypowiedziana podczas spotkania towarzyskiego może poprzedzać akt przemocy, ale nie wyjaśnia sama w sobie, dlaczego jeden uczestnik konfliktu decyduje się na agresję, podczas gdy inny z niej rezygnuje.

Konieczne jest zatem rozpoznanie wcześniejszych doświadczeń, obowiązujących norm, dostępności narzędzi, sposobu interpretacji sytuacji oraz przewidywanych reakcji otoczenia. W filozofii nauki i socjologii analitycznej problem ten odpowiada rozróżnieniu między opisem regularności a wyjaśnieniem mechanizmu przyczynowego.

Samo stwierdzenie, że postrzał poprzedziła sprzeczka, nie rozstrzyga, dlaczego przybrała ona śmiertelny charakter. Z kolei wskazanie ubóstwa lub wykluczenia jako czynników ryzyka nie wyjaśnia, dlaczego w konkretnym momencie dany człowiek uznał przemoc za właściwą odpowiedź na zachowanie drugiej osoby. Właściwe zrozumienie mechanizmu przemocy ekspresyjnej wymaga porzucenia przekonania, że gwałtowna reakcja na zniewagę jest jedynie przypadkowym wyładowaniem napięcia psychicznego. W wielu sytuacjach agresja pełni funkcję społeczną: sprawca usiłuje przywrócić naruszony porządek relacyjny, wymusić uznanie statusu albo ukarać zachowanie postrzegane jako niesprawiedliwe. Z perspektywy zewnętrznego obserwatora reakcja może wydawać się nieproporcjonalna do bodźca, lecz dla uczestnika konfliktu bywa on sygnałem szerszego zagrożenia: utraty szacunku, osłabienia pozycji w grupie lub zwiększenia podatności na przyszłą przemoc. Tak rozumiana agresja nie jest wyłącznie ekspresją emocji, lecz próbą nieformalnego egzekwowania norm społecznych. Nie świadczy to o moralnej dopuszczalności przemocy ani trafności subiektywnej oceny sprawcy, oznacza natomiast, że jej przyczyn nie można wiarygodnie rekonstruować bez zrozumienia społecznego znaczenia sytuacji, na którą następuje reakcja.

Przemoc jako nieformalna forma wymierzania sprawiedliwości

Szczególnie wartościowego aparatu pojęciowego dostarcza w tym zakresie Donald Black, którego artykuł Crime as Social Control z 1983 roku stanowi jeden z najważniejszych tekstów socjologii konfliktu i nieformalnej kontroli społecznej. Black zaproponował interpretację określonych zachowań przestępczych jako działań służących samodzielnemu dochodzeniu subiektywnie rozumianej sprawiedliwości. W jego ujęciu część przemocy wynika z poczucia krzywdy, a sprawca usiłuje przywrócić naruszony porządek moralny, stosując siłę wobec osoby uznanej za odpowiedzialną. Takie działanie Black określał mianem self-help, rozumianym jako szczególna postać kontroli społecznej realizowanej poza formalnym systemem prawa.

Koncepcja ta radykalnie zmienia perspektywę badawczą: czyn uznawany przez państwo za przestępstwo może być jednocześnie postrzegany przez sprawcę jako kara wymierzona za wcześniejsze naruszenie określonej normy. Powstaje wówczas konflikt między dwoma porządkami normatywnymi – formalnym, reprezentowanym przez prawo państwowe, oraz nieformalnym, w którym uczestnik sporu przypisuje sobie kompetencję do samodzielnego rozstrzygania i egzekwowania odpowiedzialności. Interpretacja Blacka wymaga jednak ostrożności pojęciowej. Określenie self-help nie oznacza tu praktyk samorozwoju ani pokojowego dochodzenia roszczeń, lecz jednostronne stosowanie sankcji przez osobę uznającą się za pokrzywdzoną. Podmiot takiego działania niekoniecznie uważa się za przestępcę.

Może on postrzegać własną przemoc jako konieczną odpowiedź na naruszenie zasad lojalności, obowiązku wzajemności, honoru albo respektowania ustalonej hierarchii. Przemoc staje się zatem nieformalnym instrumentem rozstrzygania konfliktów normatywnych. Socjologiczne rozpoznanie jej funkcji nie prowadzi jednak do automatycznego usprawiedliwienia zachowania; subiektywne przekonanie o sprawiedliwości odwetu nie przesądza bowiem o moralnej ani prawnej zasadności jego zastosowania. Właśnie rozróżnienie między wyjaśnieniem a usprawiedliwieniem pozostaje jednym z podstawowych warunków naukowej analizy przemocy.

Szczególnie interesujący jest związek teorii Blacka z historycznymi koncepcjami monopolu państwa na prawomocne stosowanie przemocy. Thomas Hobbes w Lewiatanie przedstawiał porządek polityczny jako odpowiedź na zagrożenia wynikające z braku wspólnej władzy zdolnej rozstrzygać spory i zapewniać wykonanie wyroków. W warunkach niedostatku zaufania do instytucji publicznych jednostki mogą uznać, że ochrona własnych interesów wymaga bezpośredniej gotowości do użycia siły. Nie oznacza to, że współczesne społeczności o wysokim poziomie przemocy funkcjonują dosłownie w Hobbesowskim stanie natury.

Istnieją w nich przecież policja, sądy i administracja. Problem leży raczej w nierównomiernej skuteczności tych instytucji oraz ograniczonej legitymizacji ich działań. Jeżeli obywatel nie wierzy, że formalny system prawa zapewni mu odpowiednią ochronę, może uznać samodzielny odwet za rozwiązanie bardziej dostępne, szybsze lub społecznie skuteczniejsze. Z perspektywy socjologii prawa kluczowe jest więc odróżnienie obiektywnej skuteczności instytucji od subiektywnego przekonania obywateli o ich zdolności do zapewnienia ochrony. Dwa środowiska mogą posiadać porównywalne gwarancje prawne, lecz różnić się poziomem zaufania do policji czy gotowością do zgłaszania przestępstw. W społeczności, w której interwencja państwa jest postrzegana jako nieskuteczna albo stronnicza, nawet osoby nieakceptujące przemocy mogą uznać konieczność samodzielnego zabezpieczania własnej pozycji. Powstaje wówczas mechanizm wzajemnego wzmacniania nieufności i agresji: brak wiary w skuteczność prawa sprzyja prywatnemu wymierzaniu sankcji, a eskalacja takich działań zwiększa zagrożenie, co z kolei służy uzasadnianiu dalszej gotowości do przemocy. Problem ten rozwija koncepcja cynizmu prawnego (legal cynicism), analizowana między innymi przez Davida S. Kirka i Andrew V. Papachristosa.

Cynizm prawny nie musi oznaczać całkowitej niewiedzy o normach ani świadomego odrzucenia państwowego porządku. Obejmuje raczej przekonania, zgodnie z którymi instytucje prawa pozostają niewiarygodne, niesprawiedliwe lub niezdolne do skutecznego regulowania lokalnych konfliktów. W takich warunkach członkowie społeczności mogą uznać formalne procedury za mało użyteczne dla ochrony codziennych interesów, przez co nieformalne strategie reagowania na zagrożenia zyskują większą atrakcyjność. Zjawisko to ma szczególne znaczenie dla polityki bezpieczeństwa: zwiększanie surowości sankcji nie musi automatycznie wzmacniać zaufania do prawa. W określonych warunkach nadmiernie represyjne albo nierówno stosowane działania instytucji mogą przeciwnie utrwalać przekonanie o ich niesprawiedliwości, osłabiając gotowość obywateli do współpracy.

Kod ulicy jako mechanizm ochrony reputacji

Dopełnieniem teorii Blacka jest koncepcja kodu ulicy (code of the street), którą Elijah Anderson rozwinął w monografii Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City z 1999 roku. Opierając się na wieloletnich badaniach etnograficznych w Filadelfii, Anderson opisał nieformalny system norm dotyczących szacunku, reputacji, odwetu i publicznego okazywania siły. W środowiskach o wysokim poziomie zagrożenia i ograniczonym zaufaniu do instytucji formalnych samo zachowanie jednostki często nie wystarcza, by zapewnić sobie bezpieczeństwo.

Kluczowe staje się to, jak postawa danej osoby jest interpretowana przez otoczenie. Ktoś postrzegany jako niezdolny do obrony własnej pozycji może narażać się na dalsze prowokacje, podczas gdy demonstracja gotowości do odwetu służy odstraszaniu potencjalnych agresorów. W ten sposób społeczna reputacja zyskuje funkcję quasi-ochronną, choć jej utrzymywanie za pomocą agresji często prowadzi do coraz bardziej destrukcyjnych skutków. Istotne jest tutaj rozróżnienie między rzeczywistą agresywnością jednostki a społeczną koniecznością kreowania wizerunku osoby zdolnej do obrony. Anderson wskazywał, że przestrzeganie kodu ulicy nie musi oznaczać głębokiej identyfikacji wszystkich mieszkańców danego środowiska z przemocą. Nawet osoby ceniące edukację, stabilność rodzinną i pokojowe rozwiązywanie konfliktów mogą dostosowywać swoje zachowania do lokalnych reguł reputacyjnych, jeśli uznają to za niezbędne dla ograniczenia ryzyka.

Kodu ulicy nie należy więc traktować jako jednolitej kultury wszystkich mieszkańców ubogich dzielnic ani przypisywać go automatycznie konkretnej grupie rasowej. Jego znaczenie wynika z warunków społecznych, historii doświadczeń przemocowych, dostępności formalnej ochrony oraz mechanizmów lokalnego uznania. Właśnie to rozróżnienie chroni przed szczególnie niebezpieczną formą kulturowego determinizmu, w której przemoc zostaje przedstawiona jako naturalna właściwość określonych społeczności. Badania nad kodem ulicy nie dowodzą, że przynależność do konkretnej grupy etnicznej lub zamieszkiwanie danej dzielnicy automatycznie prowadzi do agresji. Pozwalają one natomiast analizować proces uczenia się norm, które w pewnych środowiskach czynią przemoc bardziej dostępnym sposobem rozwiązywania sporów. W przeglądzie Code of the Street 25 Years Later: Lasting Legacies, Evolving Challenges z 2024 roku badacze podjęli próbę oceny trwałego znaczenia koncepcji Andersona, wskazując na jej wpływ na współczesną kryminologię, ale i na konieczność uwzględnienia różnic środowiskowych oraz zmienności dzisiejszych interakcji społecznych.

Z perspektywy socjologii Pierre'a Bourdieu problem reputacji można interpretować jako szczególną formę kapitału symbolicznego. Pozycja jednostki w grupie nie zależy wyłącznie od zasobów materialnych, lecz także od społecznie uznawanych cech, takich jak odwaga, lojalność czy zdolność obrony własnych interesów.

W określonych środowiskach gotowość do stosowania przemocy bywa utożsamiana z posiadaniem tych cech, a agresywna reakcja na zniewagę staje się komunikatem skierowanym nie tylko do przeciwnika, ale i do obserwatorów. W takim przypadku przemoc ma zarazem wymiar ekspresyjny i instrumentalny: wyraża emocje, ale służy również reprodukowaniu statusu społecznego. Właśnie dlatego podział na dwa rodzaje przemocy nie może być traktowany jako sztywna klasyfikacja motywacji.

Społeczne mechanizmy utraty twarzy i bariery konfrontacyjne

Warto w tym miejscu przywołać socjologię Ervinga Goffmana, który analizował życie społeczne jako proces ciągłego podtrzymywania określonych definicji sytuacji i publicznych wizerunków jednostek. W jego ujęciu interakcje międzyludzkie obejmują działania służące zachowaniu twarzy, czyli społecznie uznawanej wartości własnej osoby.

Naruszenie tego porządku może prowadzić do zakłopotania, wstydu, potrzeby naprawienia relacji albo konfliktu. W środowiskach, w których publiczna utrata twarzy jest postrzegana jako zagrożenie pozycji społecznej, odmowa odpowiedzi na prowokację zyskuje znaczenie wykraczające poza samą sytuację. Z perspektywy teorii interakcji symbolicznej kluczowy nie jest zatem obiektywny sens obraźliwego gestu, lecz sposób jego interpretacji przez uczestników i obserwatorów. Nie każda utrata twarzy prowadzi jednak do przemocy i agresja nie musi być nieuniknioną odpowiedzią na zniewagę. W większości codziennych interakcji ludzie dysponują rozbudowanym repertuarem zachowań pozwalających łagodzić konflikty, negocjować znaczenia i odbudowywać naruszone relacje. Przeprosiny, żart, wycofanie się z sytuacji, interwencja osoby trzeciej czy zmiana tematu mogą skutecznie przerwać eskalację napięcia.

Problem pojawia się wtedy, gdy kontekst społeczny ogranicza atrakcyjność takich rozwiązań lub nadaje im znamiona słabości. Wówczas nawet niewielkie naruszenie oczekiwań interpersonalnych może zostać włączone w sekwencję zachowań prowadzących do agresji. Zależności te analizuje Randall Collins w monografii Violence: A Micro-sociological Theory z 2008 roku. Collins zakwestionował uproszczony obraz przemocy jako naturalnego i łatwo dostępnego sposobu działania człowieka, wskazując na znaczenie napięcia konfrontacyjnego i strachu, które często utrudniają bezpośrednie stosowanie siły. Z jego perspektywy większość ludzi nie przechodzi automatycznie od gniewu do skutecznej agresji fizycznej, ponieważ sytuacja bezpośredniej konfrontacji uruchamia mechanizmy emocjonalne i interakcyjne ograniczające zdolność działania. Przemoc występuje częściej w określonych konfiguracjach sytuacyjnych, które pozwalają przekroczyć tę barierę – na przykład wskutek przewagi nad przeciwnikiem, wsparcia grupy albo szczególnego przebiegu eskalacji. Koncepcja ta stanowi istotny kontrargument wobec przekonania, że każdy człowiek pod wpływem silnego gniewu posiada podobną gotowość do fizycznego skrzywdzenia innych.

W zestawieniu z teorią Collinsa kluczowa staje się obecność broni palnej, ponieważ może ona zmieniać warunki fizycznej konfrontacji i sposób postrzegania przewagi nad przeciwnikiem. Nie oznacza to automatycznego zniesienia napięcia konfrontacyjnego ani że każda osoba uzbrojona

staje się bardziej skłonna do agresji. Dostępność konkretnego narzędzia może jednak wpływać na postrzegane możliwości działania, dystans fizyczny między uczestnikami konfliktu i przewidywane następstwa użycia siły. W niektórych sytuacjach broń służy jako środek odstraszający potencjalnego napastnika, w innych zaś staje się narzędziem gwałtownej eskalacji sporu.

Kulturowe normy honoru i społeczne źródła przemocy

Teoretyczne rozpoznanie obu możliwości nie przesądza o ich względnej częstości, lecz wskazuje na konieczność empirycznego badania kontekstu zdarzenia zamiast przypisywania przedmiotowi jednej niezmiennej funkcji społecznej. Jeszcze szerszą perspektywę otwierają badania nad kulturami honoru, rozwijane między innymi przez Richarda E. Nisbetta i Dova Cohena.

W monografii Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South z 1996 roku autorzy analizowali regionalne różnice w społecznej akceptacji określonych form przemocy, szczególnie tej związanej z obroną reputacji i reakcją na zniewagę. Ich argumentacja opierała się na założeniu, że historyczne warunki organizacji gospodarki, ograniczona skuteczność formalnych instytucji oraz wysoka ranga reputacji mogą sprzyjać utrwalaniu norm nakazujących zdecydowane odpowiadanie na naruszenia honoru.

Nie świadczy to o istnieniu jednolitego wzorca zachowań wszystkich mieszkańców amerykańskiego Południa ani o biologicznie uwarunkowanej skłonności do agresji. Przedmiotem analizy są raczej kulturowo przekazywane oczekiwania dotyczące tego, jak jednostka powinna reagować na określone sytuacje społeczne. W eksperymentach opisanych przez Cohena, Nisbetta, Briana Bowdle'a i Norberta Schwarza w 1996 roku badano reakcje młodych mężczyzn z różnych regionów Stanów Zjednoczonych na sytuację kontrolowanej zniewagi. Uczestnicy byli prowokowani przez osobę współpracującą z badaczami, a następnie obserwowano ich reakcje poznawcze, emocjonalne, behawioralne i fizjologiczne. W grupie mężczyzn z Południa stwierdzono silniejsze reakcje związane z poczuciem zagrożenia męskiej reputacji, większe pobudzenie mierzone m.in. zmianami stężenia kortyzolu i testosteronu oraz silniejszą gotowość do zachowań dominacyjnych. Badanie to pokazuje, że znaczenie społecznej zniewagi jest modulowane przez kulturowe normy interpretacji sytuacji, a reakcja emocjonalna nie stanowi wyłącznie mechanicznej odpowiedzi organizmu na fizyczny bodziec.

Z rezultatów tych nie można jednak wyprowadzać prostego wniosku, jakoby testosteron był bezpośrednią przyczyną zabójstw lub że określona grupa regionalna charakteryzuje się niezmienną biologiczną predyspozycją do agresji. Badanie obejmowało specyficzną populację i kontrolowane

warunki eksperymentalne, a mierzone reakcje nie były tożsame z popełnianiem ciężkich przestępstw.

Zmiany hormonalne są jednym z elementów odpowiedzi organizmu na społeczną prowokację, lecz ich znaczenie zależy od szerszego kontekstu neurobiologicznego i psychologicznego. Kluczowe pozostaje rozróżnienie między reakcją fizjologiczną a decyzją behawioralną: wzrost pobudzenia może zwiększać gotowość do określonych reakcji, ale nie determinuje ich automatycznie. Badania nad kulturą honoru potwierdzają zatem wzajemne oddziaływanie norm społecznych i procesów biologicznych, nie uzasadniając redukowania przemocy do jednej zmiennej hormonalnej. Dalsze eksperymenty terenowe Cohena i Nisbetta wskazały ponadto, że normy kultury honoru mogą być utrwalane przez instytucje społeczne, a nie tylko przez indywidualne przekonania.

Badacze stwierdzili regionalne różnice w reakcjach na hipotetyczne zdarzenia związane z przemocą odwetową, co sugeruje, że społeczna ocena agresji zależy od obowiązujących wzorców kulturowych i instytucjonalnych. Istotna była możliwość przedstawiania niektórych form przemocy jako zrozumiałej odpowiedzi na naruszenie honoru. Z perspektywy kryminologii ujawnia to mechanizm normalizacji, w którym społeczne potępienie określonego zachowania słabnie, jeżeli sprawca przedstawia je jako obronę naruszonej godności albo reakcję na wcześniejszą prowokację. Zestawienie teorii Blacka, Andersona, Collinsa oraz Nisbetta i Cohena prowadzi do wniosku, że przemoc ekspresyjna może posiadać strukturę społeczną znacznie bardziej złożoną, niż sugeruje popularne określenie „wybuchu niekontrolowanych emocji". Sprawca nie musi działać w całkowitej pustce normatywnej ani być pozbawiony zdolności interpretowania zachowań innych ludzi. Może przeciwnie reagować zgodnie z normami, które uznaje za obowiązujące, choć ich treść pozostaje sprzeczna z prawem państwowym. Gniew staje się wówczas emocjonalnym nośnikiem oceny moralnej, a odwet przyjmuje funkcję sankcji wymierzonej za postrzegane naruszenie porządku interpersonalnego. W konsekwencji ograniczanie przemocy wymaga nie tylko kontroli bezpośrednich impulsów, lecz także zmiany społecznych interpretacji sytuacji oraz zwiększania wiarygodności pokojowych instrumentów rozstrzygania sporów.

Ważnym rozwinięciem tego obrazu jest teoria napięcia społecznego Roberta Agnewa, określana jako General Strain Theory. W artykule Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency z 1992 roku Agnew wyróżnił kilka zasadniczych źródeł napięcia: niemożność osiągnięcia wartościowych celów, utratę pozytywnie ocenianych zasobów oraz doświadczanie niekorzystnych bodźców lub relacji. Zjawiska te mogą prowadzić do powstawania negatywnych emocji, w szczególności gniewu, frustracji i poczucia krzywdy, które w określonych warunkach zwiększają prawdopodobieństwo zachowań przestępczych. Napięcie nie wywołuje jednak przemocy automatycznie, ponieważ jego następstwa zależą od dostępnych sposobów radzenia sobie, wsparcia

społecznego, obowiązujących norm, kompetencji jednostki i charakteru otoczenia. Teoria Agnewa pozwala więc połączyć strukturalne źródła społecznej frustracji z psychologicznymi mechanizmami indywidualnego działania, bez redukowania jednego poziomu analizy do drugiego. Z perspektywy tej teorii kluczowa jest społeczna interpretacja napięcia.

Interpretacja i mechanizmy poznawcze sterują reakcją na konflikt

Dwie osoby mogą doświadczyć podobnej utraty zasobów lub porównywalnej zniewagi, a mimo to zareagować zupełnie inaczej. Jedna z nich może poszukiwać wsparcia, podjąć kroki prawne albo wycofać się z konfliktu; druga natomiast zinterpretuje zdarzenie jako dowód celowej wrogości i sygnał do natychmiastowego odwetu.

Właśnie dlatego teoria napięcia wymaga uzupełnienia o psychologię oceny poznawczej, rozwijaną m.in. przez Richarda Lazarusa. Emocja nie jest tu jedynie fizjologiczną reakcją na bodziec, lecz wynika ze znaczenia, jakie jednostka przypisuje sytuacji w kontekście własnych celów, doświadczeń i możliwości działania. Gniew pojawia się najczęściej wtedy, gdy zdarzenie zostanie uznane za niesprawiedliwe, zawinione przez drugą osobę i wymagające odpowiedzi. Nie jest on jednak jedyną możliwą reakcją – interpretacja sytuacji może prowadzić również do lęku, smutku, wstydu czy potrzeby pokojowego rozwiązania sporu.

Współczesna psychologia agresji oferuje jeszcze szerszy model integracyjny: General Aggression Model, opracowany przez Craiga A. Andersona i Brada J. Bushmana. W przeglądzie z 2002 roku opublikowanym w Annual Review of Psychology autorzy przedstawili konstrukcję, w której zmienne indywidualne i sytuacyjne wpływają na wewnętrzny stan jednostki poprzez procesy poznawcze, afektywne oraz pobudzenie fizjologiczne. Stan ten determinuje następnie ocenę sytuacji, dostępne możliwości działania i ostateczny wybór zachowania. Model uwzględnia zarówno bezpośrednie czynniki sytuacyjne – takie jak prowokacja, zmęczenie czy obecność konkretnych bodźców – jak i trwałe struktury poznawcze, w tym przekonania na temat innych ludzi oraz społecznie dostępne scenariusze reagowania na konflikt. Wartość tego podejścia tkwi w integracji różnych tradycji badawczych, a nie w próbie ustanowienia jednego, uniwersalnego mechanizmu odpowiedzialnego za każdy akt agresji.

Taka konstrukcja pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego silne pobudzenie emocjonalne może ograniczać zdolność do świadomej analizy konsekwencji, nie prowadząc przy tym do całkowitego wyłączenia procesów poznawczych. Człowiek w sytuacji ostrego konfliktu nadal interpretuje

zachowania innych i rozpoznaje zagrożenia, jednak charakter tych procesów zmienia się pod wpływem stresu, presji czasu i ograniczonych zasobów uwagi. Kluczowa staje się wówczas dostępność wyuczonych wzorców zachowania; w warunkach poznawczego przeciążenia jednostka częściej korzysta z rozwiązań automatycznych, które w przeszłości wydawały się skuteczne.

Nie oznacza to istnienia prostego przełącznika oddzielającego rozum od emocji. Współczesna psychologia wskazuje raczej na wzajemne oddziaływanie procesów automatycznych i kontrolowanych, których relacja zależy od charakteru zadania oraz stanu danej osoby. Użytecznym uproszczeniem dydaktycznym pozostaje rozróżnienie między szybkim a wolnym przetwarzaniem informacji, spopularyzowane przez Daniela Kahnemana w książce Thinking, Fast and Slow. Procesy automatyczne i intuicyjne są tam opisane jako System 1, natomiast procesy świadome i analityczne jako System 2. Model ten pozwala uchwycić różnicę między spontaniczną reakcją a refleksyjnym rozważeniem znaczeń i następstw sytuacji. Nie należy jednak traktować tych systemów jako anatomicznie odrębnych części mózgu; rozróżnienie to ma charakter funkcjonalny i heurystyczny, podczas gdy współczesne badania nad poznaniem wskazują na znacznie bardziej złożoną organizację procesów decyzyjnych.

Automatyczne interpretacje i mechanizmy agresji reaktywnej

Jens Ludwig wykorzystuje tę perspektywę, aby wyjaśnić specyfikę amerykańskiej przemocy z użyciem broni palnej. W rozmowie opublikowanej przez University of Chicago w 2025 roku wskazywał, że wiele tradycyjnych programów polityki kryminalnej błędnie zakłada, iż sprawca działa poprzez świadome porównywanie kosztów i korzyści. Tymczasem część zachowań przemocowych może wynikać z automatycznych interpretacji sytuacji rozwijających się pod wpływem gniewu i poczucia zagrożenia. W ujęciu Ludwiga kluczowa staje się możliwość błędnego odczytywania intencji innych ludzi, zwłaszcza w środowiskach, gdzie wcześniejsze doświadczenia przemocy zwiększają gotowość do dostrzegania wrogości. Nie chodzi o to, że zachowania sprawców są całkowicie niezależne od bodźców ekonomicznych i prawnych, lecz o to, że model polityki publicznej oparty wyłącznie na zmianie takich bodźców może pomijać istotne mechanizmy prowadzące do agresji.

Dopełnienia tej analizy dostarcza praca Social Cognition and Interpersonal Violence z 2026 roku, napisana przez zespół obejmujący m.in. Kathryn Edin, Megan Kang, Jensa Ludwiga i Sendhila Mullainathana. Autorzy połączyli perspektywę socjologiczną z psychologiczną, analizując, jak wcześniejsze doświadczenia przemocy kształtują utrwalone interpretacje sytuacji społecznych.

Skupili się na przekonaniach i automatycznych ocenach, które rozwijają się w konkretnych warunkach środowiskowych, a następnie są przenoszone na nowe relacje interpersonalne. Badanie wskazuje, że mechanizmy poznawcze te mogą pozostać podatne na zmianę pod wpływem odpowiednio zaprojektowanych interwencji. Nie oznacza to, że wszystkie zachowania przemocowe da się wyjaśnić błędami poznawczymi lub że jedna interwencja psychologiczna trwale eliminuje ryzyko. Ustalenia te wspierają raczej hipotezę o znaczeniu modyfikowalnych sposobów interpretowania sytuacji społecznych, co wymaga dalszej weryfikacji w badaniach eksperymentalnych i długookresowych.

Z perspektywy neuropsychologii kluczowe pozostaje odróżnienie agresji reaktywnej od proaktywnej. Pierwsza bywa odpowiedzią na postrzegane zagrożenie, prowokację lub frustrację; druga zaś może być zaplanowanym instrumentem osiągania celu. Podział ten częściowo odpowiada rozróżnieniu między przemocą ekspresyjną a instrumentalną, choć nie jest z nim tożsamy. Reaktywna agresja nie zawsze prowadzi do ciężkiej przemocy, a planowane zachowanie agresywne może mieć silny komponent emocjonalny. Badania neurobiologiczne wskazują na rolę sieci neuronalnych odpowiedzialnych za rozpoznawanie zagrożenia, regulację emocji i podejmowanie decyzji, w szczególności relacji między ciałem migdałowatym a obszarami kory przedczołowej. Nie istnieje jednak jeden wyizolowany ośrodek mózgu odpowiedzialny za zabójstwo ani prosty mechanizm, w którym pobudzenie ciała migdałowatego całkowicie wyłącza funkcje poznawcze.

Wpływ doświadczeń na błędną interpretację zagrożeń

Współczesne przeglądy podkreślają znaczenie złożonych sieci neuronalnych oraz ich rozwoju w interakcji ze środowiskiem. Kluczowe jest tu doświadczenie chronicznego zagrożenia, które kształtuje sposób interpretowania bodźców społecznych. Osoba wielokrotnie narażona na przemoc może rozwijać wzmożoną czujność wobec sygnałów potencjalnej wrogości, ponieważ w jej wcześniejszym doświadczeniu szybkie rozpoznawanie zagrożenia posiadało rzeczywistą wartość ochronną. Mechanizm ten nie musi być objawem zaburzenia psychicznego ani świadczyć o wrodzonej agresywności jednostki.

Może on stanowić adaptacyjną odpowiedź na warunki środowiskowe, w których zbyt późna reakcja wiąże się z poważnym ryzykiem. Problem pojawia się jednak wtedy, gdy wzorzec interpretacyjny ukształtowany w warunkach wysokiego zagrożenia jest przenoszony na sytuacje mniej niebezpieczne. Neutralny gest, przypadkowe spojrzenie czy niejednoznaczna wypowiedź mogą zostać błędnie uznane za prowokację, co zwiększa prawdopodobieństwo konfliktu. Mechanizm ten wiąże się z pojęciem wrogiego błędu atrybucji (hostile attribution bias), wykorzystywanym w

badaniach nad rozwojem agresji przez Kennetha Dodge'a i jego współpracowników. Pojęcie to opisuje tendencję do interpretowania niejednoznacznych zachowań innych ludzi jako celowo wrogich. Nie jest to jednak zjawisko o niezmiennej intensywności, występujące wyłącznie u osób agresywnych.

Jego znaczenie zależy od wcześniejszych doświadczeń społecznych, nastroju, kontekstu relacyjnego i norm obowiązujących w danym środowisku. Z perspektywy profilaktyki interesująca pozostaje możliwość uczenia się bardziej zróżnicowanego rozpoznawania intencji innych osób, gdyż reakcja na postrzeganą prowokację zależy nie tylko od samych bodźców, lecz przede wszystkim od ich interpretacji. Tutaj pojawia się teoria sytuacyjnego działania (Situational Action Theory) rozwijana przez Per-Olofa Wikströma. W odróżnieniu od modeli koncentrujących się wyłącznie na cechach sprawcy albo środowiska, teoria ta traktuje przestępstwo jako rezultat interakcji między jednostką a konkretną sytuacją. Kluczowy jest proces spostrzegania dostępnych możliwości działania oraz wybór określonej alternatywy w świetle osobistych norm moralnych, zdolności samokontroli i społecznego kontekstu zdarzenia. Człowiek nie musi rozważać wszystkich obiektywnie dostępnych rozwiązań, ponieważ część z nich może w ogóle nie pojawiać się w jego świadomości jako możliwe lub dopuszczalne. Przestępstwo może zatem wynikać nie tylko z wyboru niewłaściwej alternatywy, lecz także z ograniczonego repertuaru alternatyw, które jednostka potrafi rozpoznać w danym momencie.

Znaczenie tej koncepcji dla przemocy ekspresyjnej jest zasadnicze. Jeżeli jednostka interpretuje zniewagę jako sytuację wymagającą natychmiastowej obrony statusu, a jej wcześniejsze doświadczenia społeczne uczyniły odwet dominującym sposobem reagowania na podobne zdarzenia, zachowanie agresywne może zostać spostrzeżone jako oczywista i jedyna społecznie skuteczna alternatywa. Nie oznacza to całkowitego braku wolności wyboru ani zwolnienia z odpowiedzialności, gdyż proces decyzyjny wciąż pozostaje elementem działania jednostki.

Ograniczenia modelu racjonalnego wyboru w obliczu mechanizmów poznawczych

Wskazuje to jednak, że skuteczna profilaktyka może wymagać modyfikacji samego sposobu rozpoznawania sytuacji oraz zwiększenia dostępności pokojowych strategii reagowania. Zmiana nie może polegać wyłącznie na przekazaniu informacji o surowości kary za zabójstwo, ponieważ sama wiedza o sankcjach nie musi bezpośrednio wpływać na to, jakie możliwości działania sprawca dostrzega w chwili konfliktu.

Empiryczne znaczenie tej perspektywy potwierdzają badania wykorzystujące eksperymentalne scenariusze decyzyjne. W pracy z 2022 roku Sebastian Sattler i współautorzy przeanalizowali dane od 3088 uczestników w Niemczech, różnicując informacje o normach środowiskowych, prawdopodobieństwie wykrycia, wysokości sankcji oraz przewidywanych korzyściach z nielegalnego działania. Wyniki wykazały, że osobiste przekonania moralne odgrywały kluczową rolę w tym, czy przestępstwo zostanie w ogóle rozpoznane jako możliwa alternatywa, podczas gdy samokontrola, otoczenie normatywne i bodźce odstraszające wpływały już na gotowość do jego popełnienia. Choć badanie dotyczyło nielegalnego obrotu lekami, a nie rzeczywistych zabójstw – co uniemożliwia automatyczne przenoszenie skali efektów na zachowania przemocowe – jego wartość leży w eksperymentalnym wsparciu rozróżnienia między spostrzeganiem alternatyw a wyborem działania. Podejście to pozwala dostrzec istotne ograniczenia klasycznej teorii racjonalnego wyboru, nie prowadząc jednak do jej całkowitego odrzucenia.

Gary S. Becker w artykule Crime and Punishment: An Economic Approach z 1968 roku przedstawił model, w którym zachowania przestępcze są analizowane jako działania podejmowane w określonych warunkach bodźców, kosztów i przewidywanych korzyści. Konstrukcja ta nie zakładała, że każdy sprawca świadomie przeprowadza skomplikowane rachunki przed popełnieniem czynu; stanowiła raczej ekonomiczny model badania tego, jak prawdopodobieństwo wykrycia czy wysokość sankcji oddziałują na częstotliwość naruszeń prawa. Wartość teorii Beckera polega zatem na stworzeniu instrumentu do analizy relacji między strukturą bodźców a decyzjami jednostek, a nie na udowodnieniu, że każde przestępstwo poprzedza chłodna kalkulacja. Popularna krytyka Beckera, wskazująca, że sprawcy działający w afekcie nie rozważają długości przyszłej kary, trafnie punktuje ograniczenia uproszczonej wersji teorii, lecz nie musi obalać całego programu badawczego ekonomii przestępczości.

Bodźce mogą oddziaływać na zachowanie również poprzez utrwalone oczekiwania, doświadczenia i normy społeczne, a nie tylko przez świadome porównywanie zysków i strat w momencie czynu. Osoba funkcjonująca w środowisku skutecznej kontroli społecznej może rozwijać inne wzorce zachowań niż jednostka przekonana o swojej całkowitej bezkarności.

Pewność ujęcia jest skuteczniejsza niż surowość kary

Sam fakt istnienia surowych sankcji nie oznacza automatycznie, że ich zagrożenie będzie odczuwane jako realne w chwili konfliktu emocjonalnego. Konieczne jest zatem rozróżnienie między obiektywną konstrukcją systemu karnego, subiektywną percepcją ryzyka a sytuacyjnymi warunkami podejmowania decyzji. W tym miejscu kluczowy staje się dorobek Daniela S. Nagina,

który w opracowaniu Deterrence in the Twenty-First Century z 2013 roku wykazał, że dowody dotyczące odstraszającego wpływu pewności reakcji karnej są znacznie bardziej spójne niż te odnoszące się do surowości sankcji. Nagin podkreślał, że najbardziej wiarygodne ustalenia dotyczą przede wszystkim prawdopodobieństwa ujęcia sprawcy, a nie samej nieuchronności formalnego wymierzenia kary po zakończeniu postępowania. Zwracał także uwagę na ograniczoną siłę dowodów uzasadniających zwiększanie długości już bardzo wysokich kar pozbawienia wolności jako instrumentu odstraszania. Wnioski te nie oznaczają, że surowość sankcji jest całkowicie pozbawiona znaczenia, lecz że jej marginalny wpływ na zachowania może być znacznie słabszy, niż sugerują popularne wyobrażenia o skuteczności represji.

Zestawienie teorii Beckera i badań Nagina pozwala dostrzec istotną różnicę między modelem normatywno-ekonomicznym a empiryczną oceną jego mechanizmów. Model racjonalnego wyboru wskazuje potencjalną możliwość oddziaływania sankcji na zachowanie, ale nie rozstrzyga samodzielnie o rzeczywistej wielkości tego efektu w określonej populacji. Badania empiryczne pozwalają natomiast ustalić, czy i w jakich warunkach zmiana prawdopodobieństwa wykrycia albo wysokości kary prowadzi do redukcji przestępczości. W przypadku przemocy ekspresyjnej istotne jest to, że decyzja o agresji może być podejmowana w warunkach silnego pobudzenia, ograniczonej refleksji i błędnej oceny intencji innych osób. Nie oznacza to całkowitej niewrażliwości na sankcje, ale może ograniczać skuteczność instrumentów polegających wyłącznie na zwiększaniu przewidywanej dolegliwości przyszłej kary.

Historyczne intuicje Cesarego Beccarii i Jeremy'ego Benthama zyskują tu szczególną aktualność. Beccaria w O przestępstwach i karach z 1764 roku argumentował, że skuteczność odstraszania zależy w znacznym stopniu od pewności i szybkości reakcji prawnej, a nie wyłącznie od surowości sankcji. Bentham rozwijał z kolei utylitarystyczny model prawa karnego, w którym zasadność kary powinna być oceniana przez jej społeczne następstwa i zdolność zapobiegania przyszłym szkodom. W obu przypadkach widać próbę podporządkowania represji racjonalnemu celowi publicznemu, zamiast traktowania cierpienia sprawcy jako wartości samej w sobie. Nie należy jednak utożsamiać tych koncepcji z wynikami współczesnych badań eksperymentalnych, gdyż powstawały one w odmiennych warunkach intelektualnych i instytucjonalnych.

Ich znaczenie polega przede wszystkim na wcześniejszym rozpoznaniu problemu proporcji między dolegliwością sankcji a jej rzeczywistą użytecznością prewencyjną. Analiza odstraszania wymaga ponadto rozróżnienia między wpływem groźby sankcji na decyzję sprawcy a wpływem kary już wykonanej na późniejsze zachowanie. W pierwszym przypadku chodzi o prewencję generalną i szczególną opartą na przewidywaniu konsekwencji, w drugim zaś o rezultaty doświadczenia izolacji penitencjarnej, stygmatyzacji, utraty więzi społecznych albo uczestnictwa w programach

resocjalizacyjnych. Wykonanie kary może w określonych warunkach ograniczać możliwości popełniania dalszych przestępstw poprzez fizyczną izolację sprawcy, ale nie oznacza to automatycznie trwałej zmiany jego zachowania po opuszczeniu zakładu karnego. W części przypadków doświadczenie uwięzienia może wręcz wzmacniać kontakty z przestępczymi środowiskami, pogłębiać społeczną marginalizację i osłabiać możliwości legalnego uczestnictwa w rynku pracy. Właśnie dlatego kompleksowa ocena polityki karnej wymaga odrębnego badania odstraszania, izolacji, resocjalizacji i społecznych następstw wykonywania sankcji.

Wpływ substancji i czasu na eskalację przemocy

Istotną rolę odgrywają substancje psychoaktywne, zwłaszcza alkohol, który w określonych warunkach zwiększa prawdopodobieństwo zachowań agresywnych. Badania eksperymentalne i metaanalityczne wskazują, że ostre spożycie alkoholu zmienia procesy uwagi, ocenę sytuacji oraz zdolność hamowania reakcji. Nie wynika z tego jednak prosty mechanizm, w którym alkohol automatycznie wywołuje przemoc u każdego człowieka; kluczowe znaczenie mają tu wcześniejsze predyspozycje, oczekiwania społeczne, kontekst sytuacyjny oraz występowanie prowokacji.

W przeglądzie opublikowanym w 2025 roku w „Psychopharmacology” autorzy wskazali na złożony, dwukierunkowy charakter zależności między nadużywaniem alkoholu a agresją. Obejmuje on zarówno wpływ ostrego zatrucia na funkcje wykonawcze i reaktywność emocjonalną, jak i oddziaływanie wspólnych czynników genetycznych, neurobiologicznych oraz środowiskowych. Z perspektywy teorii sytuacyjnej alkohol zwiększa ryzyko nie tyle poprzez całkowite zniesienie zdolności myślenia, co przez zmianę dostępności informacji wykorzystywanych w procesie podejmowania decyzji. Osoba pod wpływem alkoholu może koncentrować uwagę na najbardziej wyrazistych bodźcach – takich jak obelga czy postrzegane zagrożenie – przy jednoczesnym ograniczeniu zdolności do uwzględnienia odległych konsekwencji. W określonych warunkach zwiększa to prawdopodobieństwo gwałtownej reakcji, szczególnie gdy otoczenie społeczne wzmacnia przekonanie o konieczności obrony honoru. Należy jednak pamiętać, że większość sytuacji związanych ze spożyciem alkoholu nie prowadzi do ciężkiej przemocy, a statystyczny związek między używaniem substancji a agresją nie przesądza o przyczynowym znaczeniu alkoholu w każdym konkretnym zdarzeniu.

Właściwe wyjaśnienie wymaga uwzględnienia właściwości substancji, cech jednostki oraz społecznego kontekstu zachowania. Szczególnie istotny pozostaje mechanizm przenoszenia pobudzenia emocjonalnego, rozwijany w teorii excitation transfer Dolfa Zillmanna. Zgodnie z tym ujęciem pobudzenie fizjologiczne powstałe w jednej sytuacji może wpływać na intensywność reakcji

emocjonalnej w zdarzeniu późniejszym, szczególnie gdy jednostka nie rozpoznaje prawidłowo źródła własnego stanu. W praktyce oznacza to, że konflikt interpersonalny może zyskać znacznie większą intensywność, jeżeli następuje po wcześniejszym doświadczeniu stresu, frustracji albo silnego pobudzenia. Mechanizm ten nie stanowi uniwersalnego wyjaśnienia przemocy, ale pozwala uchwycić znaczenie kontekstu czasowego, który często pozostaje niewidoczny w policyjnej rekonstrukcji samego momentu zdarzenia.

Osoba reagująca gwałtownie na drobną zniewagę może znajdować się już wcześniej w stanie podwyższonego napięcia, a bezpośredni bodziec staje się jedynie ostatnim elementem dłuższego procesu emocjonalnego. Warto w tym miejscu postawić tezę dotyczącą roli czasu w eskalacji przemocy. Część sytuacji konfliktowych ma charakter przejściowy, a intensywność emocji może słabnąć wraz z upływem czasu, zmianą otoczenia lub interwencją osób trzecich. Nie oznacza to, że każdy konflikt wygasa samoistnie ani że opóźnienie działania zawsze prowadzi do pokojowego rezultatu.

W niektórych przypadkach gniew utrzymuje się długo, przekształca w planowany odwet lub nasila pod wpływem wcześniejszych doświadczeń. Mimo tych ograniczeń istnieją podstawy do traktowania czasu jako istotnego zasobu profilaktycznego, ponieważ zwiększenie możliwości refleksji, oddalenie się od zagrożenia i skorzystanie z pomocy może ograniczać prawdopodobieństwo gwałtownej reakcji.

Wpływ dostępności broni i otoczenia na eskalację przemocy

Dostępność broni palnej może mieć tutaj kluczowe znaczenie. Jeśli narzędzie zdolne do spowodowania śmiertelnych obrażeń znajduje się bezpośrednio w zasięgu osoby uczestniczącej w konflikcie, liczba czynności koniecznych do jego użycia spada, a niektóre bariery sytuacyjne zostają ograniczone. Nie oznacza to automatycznie, że broń usuwa wszystkie możliwości wycofania się z konfliktu lub że jej obecność zawsze prowadzi do zabójstwa. W określonych okolicznościach może być ona postrzegana jako instrument samoobrony, a jej dostępność może wpływać na zachowanie potencjalnego napastnika. Z perspektywy zdrowia publicznego kluczowe pozostaje jednak pytanie o bilans następstw w skali całej populacji, a nie tylko możliwość wskazania pojedynczego zdarzenia, w którym broń posłużyła do skutecznej obrony. Właściwa analiza powinna uwzględniać badania nad tzw. efektem broni (weapons effect), którego klasyczne ujęcie eksperymentalne przedstawili Leonard Berkowitz i Anthony LePage w 1967 roku. Koncepcja ta zakłada, że obecność broni może w określonych warunkach zwiększać dostępność agresywnych skojarzeń i wpływać na późniejsze

zachowanie. W metaanalizie z 2018 roku Arlin J. Benjamin, Sven Kepes i Brad J. Bushman przeanalizowali 151 oszacowań efektów z 78 niezależnych badań, obejmujących łącznie 7668 uczestników.

Wyniki wskazywały na związek obecności broni ze wzrostem dostępności agresywnych myśli, wrogich ocen i niektórych zachowań agresywnych. Jednocześnie analiza wrażliwości ujawniła jednak możliwość zawyżania części efektów wskutek selektywnego publikowania rezultatów; nie stwierdzono również równie jednoznacznego wpływu na same uczucia gniewu. Oznacza to, że efekt broni posiada wsparcie empiryczne, lecz nie jest bezspornym i jednakowo silnym prawem psychologicznym w każdej sytuacji społecznej. Istotne jest rozróżnienie między aktywizacją poznawczą a rzeczywistym użyciem śmiertelnej siły. Eksperyment laboratoryjny może wykazać wpływ przedmiotu na szybkość rozpoznawania agresywnych skojarzeń lub gotowość do zachowania zastępczego, ale nie pozwala automatycznie określić prawdopodobieństwa zabójstwa w realnym konflikcie. Przejście od procesu poznawczego do ciężkiej przemocy wymaga uwzględnienia norm moralnych, motywacji, dostępnych alternatyw, kontekstu prawnego i reakcji otoczenia.

Dlatego badania laboratoryjne należy łączyć z analizami rzeczywistych zdarzeń oraz danymi epidemiologicznymi. Choć wyniki różnych metod nie muszą być identyczne, gdyż dotyczą odmiennych poziomów zjawiska, ich zestawienie pozwala konstruować bardziej wiarygodne modele przyczynowe.

Z punktu widzenia kryminologii środowiskowej interesujące jest również pojęcie dostępności okazji do popełnienia przestępstwa. Lawrence E. Cohen i Marcus Felson w teorii rutynowych aktywności wskazywali na znaczenie współwystępowania określonych warunków sytuacyjnych dla powstawania zdarzeń przestępczych. W odniesieniu do przemocy interpersonalnej kluczowa może być obecność potencjalnych uczestników konfliktu, charakter otoczenia i możliwość skutecznego przerwania eskalacji przez osoby trzecie. Teoria ta nie wyjaśnia w pełni motywacji agresywnej, ale pozwala zrozumieć, dlaczego podobne napięcia społeczne prowadzą do odmiennych rezultatów w różnych miejscach. Z perspektywy bezpieczeństwa publicznego istotne staje się zatem nie tylko ograniczanie indywidualnej gotowości do przemocy, lecz również modyfikowanie warunków sytuacyjnych sprzyjających jej występowaniu. Tutaj pojawia się związek między przemocą a strukturą przestrzeni miejskiej. Jane Jacobs w książce "The Death and Life of Great American Cities" z 1961 roku zwracała uwagę na znaczenie codziennej aktywności mieszkańców, różnorodności funkcji miejskich i nieformalnej obserwacji przestrzeni publicznej dla bezpieczeństwa. Jej koncepcja oczu ulicy nie zakładała, że sama obecność ludzi automatycznie eliminuje przestępczość, lecz wskazywała na społeczne znaczenie miejsc, w których codzienne

interakcje sprzyjają wzajemnemu rozpoznawaniu się mieszkańców i nieformalnemu reagowaniu na sytuacje zagrożenia.

Wpływ struktury społecznej i sieci relacji na eskalację przemocy

Współczesne badania Ludwiga rozwijają tę intuicję poprzez analizę zróżnicowania natężenia strzelanin między sąsiadującymi dzielnicami Chicago. Porównanie South Shore i Greater Grand Crossing pokazuje, że mimo zbliżonych warunków demograficznych i gospodarczych, obszary te wykazują istotne różnice w częstotliwości zdarzeń z użyciem broni.

Ludwig wskazuje m.in. na wpływ lokalnej aktywności handlowej, natężenia ruchu pieszych oraz nieformalnej kontroli społecznej. Samo to zestawienie nie stanowi jednak wystarczającego dowodu przyczynowego, gdyż dzielnice mogą różnić się również innymi, trudniej mierzalnymi właściwościami.

W perspektywie ekologii społecznej Roberta J. Sampsona kluczowe staje się pojęcie skuteczności zbiorowej (collective efficacy), rozumianej jako połączenie wzajemnego zaufania mieszkańców i ich gotowości do wspólnego reagowania na zagrożenia. Nie chodzi tu o tworzenie nieformalnych struktur przemocy czy zastępowanie policji prywatnymi formacjami, lecz o zdolność społeczności do podtrzymywania norm, udzielania wsparcia i pokojowego rozwiązywania konfliktów. W środowiskach, w których ludzie mogą realnie współdziałać i uznają interwencję sąsiadów za uprawnioną, eskalacja sporów jest mniej prawdopodobna. Z kolei w społecznościach naznaczonych głęboką nieufnością, izolacją i ograniczoną zdolnością organizacyjną, konflikty często pozostają nierozwiązane albo podlegają nieformalnej logice odwetu. Nie oznacza to, że ubóstwo automatycznie prowadzi do przemocy lub że każda zagrożona społeczność cierpi na brak solidarności; istotna jest raczej możliwość zróżnicowania rzeczywistych warunków społecznych nawet między obszarami o podobnych wskaźnikach ekonomicznych.

Dalszym rozwinięciem teorii środowiskowych są badania nad sieciową strukturą przemocy. Andrew V. Papachristos w pracy Murder by Structure: Dominance Relations and the Social Structure of Gang Homicide (American Journal of Sociology, 2009) przeanalizował zabójstwa gangowe w Chicago, stosując podejście sieciowe. Wykazał, że wzorców tych nie da się wyjaśnić wyłącznie indywidualnymi cechami sprawców czy ogólnymi warunkami dzielnicy, ponieważ decydująca jest struktura relacji między grupami, historia konfliktów oraz pozycja uczestników w sieciach rywalizacji.

W takim ujęciu zabójstwo może pełnić jednocześnie funkcję odwetu, komunikatu reputacyjnego i instrumentu podtrzymywania określonej relacji dominacji. Przemoc staje się zdarzeniem osadzonym w dłuższej sekwencji interakcji, a jej bezpośredni zapalnik nie musi ujawniać całego mechanizmu społecznego. Perspektywa sieciowa pozwala lepiej zrozumieć ograniczenia popularnego rozróżnienia między przemocą gangową a wynikającą z codziennych konfliktów. Incydent może zostać zakwalifikowany jako „gangowy" ze względu na przynależność uczestników do grup, choć jego bezpośrednią przyczyną była osobista zniewaga. Analogicznie spór interpersonalny może być powiązany z szerszym systemem rywalizacji grupowej, mimo że w dokumentacji policyjnej widnieje jako sprzeczka dwóch osób. Właśnie dlatego proste statystyki zabójstw gangowych i pozagangowych nie zawsze oddają charakter motywacji – kategoria organizacyjna i motywacyjna dotyczą bowiem odmiennych wymiarów zdarzenia.

Krótkowzroczność reputacyjna ogranicza skuteczność surowych kar

Nie ma więc podstaw do zakładania, że każda przemoc gangowa jest planowana i ekonomicznie instrumentalna, ani że ta wynikająca z konfliktu osobistego pozostaje całkowicie spontaniczna. Z punktu widzenia teorii systemów społecznych kluczowy jest proces wzajemnego wzmacniania się aktów agresji przez wcześniejsze zdarzenia. Zabójstwo może prowadzić do odwetu, odwet do kolejnej reakcji, a suma tych zdarzeń utrwala przekonanie o konieczności stałej gotowości obronnej. W takim układzie zachowanie pojedynczego sprawcy nie jest izolowanym aktem, lecz elementem sekwencji, w której uczestnicy interpretują działania przeciwników przez pryzmat wcześniejszych doświadczeń. Mechanizm ten przypomina sprzężenie zwrotne znane z teorii systemów złożonych: wcześniejsze rezultaty kształtują warunki przyszłych działań, a lokalne reakcje mogą podnosić ogólny poziom zagrożenia.

Nie oznacza to, że przemoc jest autonomicznym procesem niezależnym od ludzi – konkretne zdarzenia wciąż wynikają z indywidualnych i zbiorowych decyzji. Pokazuje jednak, że zmiana zachowania jednego uczestnika może mieć znaczenie wykraczające poza jego własną sytuację, jeśli przyczyni się do przerwania szerszej sekwencji odwetowej. Tutaj przydatna staje się teoria gier, a zwłaszcza problem wiarygodności gróźb i strategicznego utrzymywania reputacji. W klasycznych modelach interakcji strategicznej jednostka może działać nie tylko dla bezpośredniej korzyści, lecz by wpłynąć na przyszłe zachowania innych.

Demonstracja gotowości do poniesienia kosztów sygnalizuje, że jednostka nie zamierza tolerować określonych naruszeń. W środowiskach pozbawionych skutecznego zewnętrznego arbitra logika ta

sprzyja eskalacji, gdyż każda strona usiłuje zachować reputację nieustępliwości. Nie chodzi o to, że uczestnicy konfliktów świadomie rozwiązują równania teorii gier; model ten pozwala jednak uchwycić strategiczny wymiar zachowań, które z perspektywy obserwatora wydają się wyłącznie emocjonalne. Prowadzi to do paradoksu: działanie racjonalne w kontekście krótkookresowej ochrony reputacji może przynieść katastrofalne następstwa dla długofalowych interesów sprawcy. Osoba reagująca przemocą na zniewagę zyskuje chwilowe poczucie kontroli lub uznania otoczenia, lecz naraża się na odpowiedzialność karną, odwet i trwałe zerwanie więzi społecznych.

Powstaje zatem konflikt między racjonalnością lokalną a globalną oraz między krótkookresową korzyścią symboliczną a długookresowym dobrostanem. Ta zależność wyjaśnia, dlaczego sama informacja o wysokości kary często nie wystarcza do zmiany zachowania. W chwili konfliktu jednostka może wyżej cenić natychmiastowemu uniknięciu utraty twarzy niż abstrakcyjne ryzyko odległej sankcji.

Istotne jest tu pojęcie dyskontowania przyszłości z obszaru ekonomii behawioralnej i psychologii decyzji. Ludzie często przypisują większą wagę kosztom i korzyściom doraźnym niż tym odroczonym w czasie. W warunkach silnych emocji różnica ta się pogłębia – przyszła odpowiedzialność karna staje się mniej dostępna psychologicznie niż natychmiastowe doświadczenie gniewu, strachu czy zagrożenia reputacji. Nie wyklucza to całkowicie skuteczności odstraszania, gdyż na zachowanie wpływają też normy społeczne i postrzegane prawdopodobieństwo interwencji. Wskazuje jednak na ograniczenia polityki opartej wyłącznie na zwiększaniu odległych kosztów prawnych, gdy nie oddziałuje ona na bezpośrednie warunki podejmowania decyzji. To właśnie uzasadnia koncepcję prewencji sytuacyjnej, która zamiast skupiać się na zmianie trwałych cech sprawcy, dąży do ograniczenia warunków sprzyjających wystąpieniu zdarzenia. W odniesieniu do przemocy oznacza to tworzenie możliwości pokojowego przerwania konfliktu, poprawę dostępności pomocy instytucjonalnej, zwiększanie obecności społecznej w przestrzeni publicznej oraz ograniczanie dostępu do śmiertelnych narzędzi w sytuacjach szczególnego zagrożenia.

Rozróżnienie między przyczynami strukturalnymi a ryzykiem sytuacyjnym

Nie wszystkie instrumenty te są jednakowo skuteczne czy dopuszczalne prawnie, co sprawia, że wymagają one odrębnej oceny empirycznej oraz konstytucyjnej.

Zasadniczy argument pozostaje jednak istotny: jeżeli część aktów przemocy wynika z krótkotrwałego splotu emocji, norm i możliwości działania, to zmiana konkretnych właściwości sytuacji może ograniczyć prawdopodobieństwo tragedii bez konieczności pełnego przekształcania wszystkich strukturalnych warunków społecznych. Nie oznacza to rezygnacji z długofalowej polityki społecznej.

Ubóstwo, nierówności, braki edukacyjne, segregacja przestrzenna czy ograniczony dostęp do pomocy psychologicznej mogą wpływać na rozwój zachowań agresywnych oraz kształtować środowisko, w którym przemoc staje się bardziej prawdopodobna. Ich znaczenie nie jest jednak identyczne dla wszystkich kategorii zabójstw i nie musi przekładać się bezpośrednio na każdą zmianę wskaźników przemocy. Właściwa analiza powinna zatem rozróżniać przyczyny odległe, budujące długookresowe predyspozycje, od przyczyn bezpośrednich, które decydują o wystąpieniu konkretnego zdarzenia. Nie ma podstaw do twierdzenia, że poprawa warunków gospodarczych automatycznie eliminuje przemoc, lecz równie nieuzasadnione byłoby przekonanie, że polityka społeczna nie ma żadnego znaczenia dla bezpieczeństwa.

Oba poziomy wymagają odrębnych modeli i metod badawczych. Z perspektywy filozofii polityki publicznej kluczowe staje się zatem rozróżnienie między polityką usuwania przyczyn strukturalnych a polityką ograniczania ryzyka sytuacyjnego. Pierwsza dąży do zmiany długotrwałych warunków życia społecznego, druga zaś koncentruje się na mechanizmach decydujących o konkretnych zdarzeniach.

Działania te nie muszą pozostawać w konflikcie; zmniejszenie nierówności społecznych poprawia ogólne funkcjonowanie wspólnoty, podczas gdy równoczesna profilaktyka sytuacyjna ogranicza ryzyko bezpośredniej eskalacji. Istotne jest jednak właściwe rozdzielenie oczekiwanych rezultatów: programu rozwoju gospodarczego nie powinno się oceniać wyłącznie przez pryzmat jego krótkookresowego wpływu na liczbę zabójstw, podobnie jak interwencji ograniczającej przemoc w konkretnych miejscach nie można przedstawiać jako kompleksowego rozwiązania wszystkich problemów społecznych.

Rozróżnienie winy prawnej od przyczyn społecznych przemocy

W teorii prawa karnego konieczne jest odróżnienie winy sprawcy od społecznych przyczyn jego zachowania. Wyjaśnienie, że jednostka funkcjonowała w środowisku wysokiego zagrożenia, posiadała utrwalone wzorce wrogiej interpretacji sytuacji lub reagowała w stanie silnego

pobudzenia, nie oznacza automatycznie, że jej czyn był moralnie usprawiedliwiony bądź prawnie niezawiniony. Odpowiedzialność karna zależy od przesłanek określonych przez obowiązujące prawo – w tym od strony podmiotowej czynu, zdolności rozpoznania jego znaczenia oraz możliwości pokierowania swoim postępowaniem. Z perspektywy kryminologii przyczyny zachowania mogą natomiast obejmować czynniki, które nie wpływają bezpośrednio na ocenę winy, lecz są kluczowe dla projektowania skutecznej profilaktyki. Właśnie dlatego nauka o przestępczości i dogmatyka prawa karnego powinny pozostawać w dialogu, mimo odrębności swoich podstawowych pytań badawczych.

Z perspektywy aksjologicznej kluczowa jest godność zarówno osoby poszkodowanej, jak i sprawcy. Uznanie społecznych uwarunkowań przemocy nie może prowadzić do pomniejszania cierpienia ofiar ani przedstawiania ich śmierci jako nieuchronnego rezultatu warunków środowiskowych. Jednocześnie odpowiedzialność za czyn nie wymaga odrzucenia możliwości zmiany zachowania sprawcy ani traktowania jego osobowości jako nieodwracalnie zdeterminowanej przez popełnione przestępstwo. Właściwie rozumiana polityka karna powinna łączyć ochronę społeczeństwa i proporcjonalną odpowiedzialność z dążeniem do ograniczania przyszłego ryzyka. Odrzucenie całkowicie deterministycznej wizji sprawcy ma znaczenie zarówno dla teorii winy, jak i praktyki resocjalizacji, gdyż pozwala dostrzec możliwość uczenia się, zmiany norm i rozwijania kompetencji samokontroli.

Wartościowa okazuje się tu koncepcja podmiotowości refleksyjnej, obecna w filozofii człowieka i psychologii rozwojowej. Jednostka nie jest wyłącznie sumą automatycznych reakcji na bodźce społeczne; posiada zdolność rozpoznawania własnych stanów emocjonalnych, interpretowania doświadczeń i modyfikowania wcześniejszych wzorów zachowania. Zdolność ta nie jest jednak w każdej sytuacji jednakowo dostępna – jej rozwój zależy od procesu socjalizacji, edukacji i relacji z innymi ludźmi. Odpowiedzialna polityka zapobiegania przemocy powinna zatem uwzględniać nie tylko kontrolę zewnętrzną, ale także rozwijanie kompetencji poznawczych i emocjonalnych, które umożliwiają bardziej świadome reagowanie na konflikt. Nie oznacza to zastąpienia prawa karnego edukacją psychologiczną, lecz uznanie, że poszczególne instrumenty oddziałują na odmienne etapy procesu prowadzącego do przemocy. Interesujące jest w tym miejscu rozróżnienie między kontrolą emocji a ich rozumieniem.

Popularne programy zapobiegania agresji często koncentrują się na ograniczaniu gniewu, jak gdyby sama ta emocja była przyczyną przemocy. Tymczasem gniew może pełnić różne funkcje: sygnalizować poczucie niesprawiedliwości, naruszenie granic osobistych lub konieczność podjęcia działań ochronnych. Problem nie tkwi w samym występowaniu gniewu, lecz w sposobie jego interpretacji i przekształcenia w działanie. Osoba potrafiąca rozpoznawać własne emocje i

odróżniać subiektywne poczucie zagrożenia od rzeczywistej konieczności użycia siły ma większe możliwości wyboru pokojowych strategii. Dlatego nowoczesne interwencje poznawczo-behawioralne skupiają się nie tylko na redukowaniu pobudzenia, ale również na rozpoznawaniu automatycznych ocen sytuacji, analizowaniu alternatyw i uczeniu się nowych sposobów reagowania. Zestawienie tych koncepcji prowadzi do ważnej rekonstrukcji mechanizmu przemocy ekspresyjnej. W określonych warunkach społecznych jednostka doświadcza sytuacji interpretowanej jako zniewaga, zagrożenie lub naruszenie normy. Wcześniejsze doświadczenia i lokalne reguły społeczne wpływają na znaczenie przypisane zdarzeniu, a aktualny stan emocjonalny modyfikuje dostępność sposobów działania.

Jeżeli otoczenie sprzyja przekonaniu, że brak odwetu oznacza słabość, przemoc może zostać uznana za właściwą odpowiedź, nawet gdy jej skutki są dla sprawcy skrajnie niekorzystne. Obecność śmiertelnego narzędzia może z kolei zwiększać potencjalną ciężkość decyzji podjętej w takich warunkach. Proces ten nie stanowi nieuchronnego łańcucha przyczynowego, ponieważ na każdym etapie istnieje możliwość oddziaływania czynników ochronnych, norm prawnych, refleksji i interwencji społecznej. Ta wielość punktów zmiany jest najważniejszą przesłanką rozwoju profilaktyki. Z perspektywy metodologicznej kluczowe pozostaje jednak pytanie, czy przedstawiony model można skutecznie weryfikować empirycznie.

Same wywiady ze sprawcami i rekonstrukcje policyjne nie wystarczają do ustalenia wszystkich procesów poznawczych poprzedzających akt przemocy. Ludzie nie zawsze posiadają pełną wiedzę o przyczynach własnego zachowania, a późniejsze relacje mogą być zniekształcone przez pamięć, mechanizmy usprawiedliwiania i interes procesowy.

Wielowymiarowość przemocy wymaga zintegrowanego podejścia analitycznego i systemowego

Eksperymenty laboratoryjne pozwalają kontrolować określone zmienne, lecz nie odtwarzają w pełni społecznych i moralnych konsekwencji rzeczywistego konfliktu z użyciem broni palnej. Z kolei badania populacyjne umożliwiają analizę szerszych zależności, choć często brakuje w nich szczegółowych informacji o przebiegu zdarzeń. Właściwa metodologia wymaga zatem łączenia danych administracyjnych, analiz jakościowych, badań eksperymentalnych i długookresowych obserwacji, przy pełnej świadomości ograniczeń każdej z tych metod. Współczesna kryminologia powinna rozwijać podejście mechanizmowe, w którym celem nie jest jedynie identyfikacja statystycznych czynników ryzyka, lecz wyjaśnienie procesów prowadzących od określonych warunków społecznych do konkretnego zachowania. Ubóstwo, brak zaufania do instytucji, dostęp

do broni czy wcześniejsze doświadczenia przemocy są istotnymi zmiennymi, jednak ich znaczenie zależy od sposobu wzajemnego oddziaływania.

Nie istnieje jeden niezmienny profil sprawcy "przemocy ekspresyjnej", podobnie jak nie można automatycznie uznawać wszystkich zachowań instrumentalnych za rezultat świadomej kalkulacji. Zadaniem nauki powinno być wyjaśnianie zróżnicowanych dróg prowadzących do agresji oraz rozpoznawanie warunków, które pozwalają te drogi przerwać. Z perspektywy teorii państwa szczególnie doniosły jest wniosek, że skuteczność polityki bezpieczeństwa zależy nie tylko od zdolności reagowania po wystąpieniu przemocy, lecz przede wszystkim od rozpoznania sytuacji, w których prawdopodobieństwo jej eskalacji pozostaje podwyższone.

Policja i wymiar sprawiedliwości odpowiadają za ochronę obywateli i egzekwowanie prawa, jednak ich działania mogą być uzupełniane przez interwencje społeczne, edukacyjne i środowiskowe. Szczególne znaczenie ma rozwijanie wiarygodnych mechanizmów rozstrzygania konfliktów, wzmacnianie społecznego zaufania do instytucji oraz tworzenie warunków umożliwiających przerwanie "przemocy odwetowej". Nie oznacza to, że wszystkie problemy można rozwiązać dialogiem lub edukacją – część sprawców podejmuje bowiem działania instrumentalne, długotrwale planowane lub szczególnie niebezpieczne. W takich sytuacjach niezbędne pozostaje stosowanie instrumentów ochronnych i represyjnych, których skuteczność powinna być oceniana na podstawie rzetelnych dowodów.

Ostateczna wartość rozróżnienia między przemocą instrumentalną a ekspresyjną nie polega na stworzeniu prostego podziału sprawców na osoby kalkulujące i kierujące się emocjami, lecz na ujawnieniu wielowymiarowości ludzkiego działania. Motywacja ekonomiczna może współistnieć z gniewem, potrzeba odwetu z "kalkulacją reputacyjną", a świadomy zamiar z błędną interpretacją sytuacji. Normy społeczne wpływają na to, jakie zachowania jednostka uznaje za dopuszczalne, emocje modyfikują dostępność określonych reakcji, natomiast otoczenie materialne i instytucjonalne współkształtuje ich potencjalne następstwa. Tak rozumiana przemoc jest zjawiskiem jednocześnie psychologicznym, społecznym, ekonomicznym, kulturowym i prawnym, którego naukowe wyjaśnienie wymaga łączenia różnych poziomów analizy. W tym miejscu można sformułować zasadniczy wniosek dotyczący amerykańskiej polityki bezpieczeństwa.

Konieczność połączenia surowości sankcji z analizą warunków sytuacyjnych

Jeśli znacząca część zabójstw wynika z konfliktów interpersonalnych narastających w krótkim czasie, to samo w sobie zwiększanie surowości i tak już wysokich sankcji nie musi być najskuteczniejszym sposobem ich ograniczania. Nie oznacza to, że państwo powinno rezygnować z odpowiedzialności karnej czy lekceważyć funkcję odstraszania. Wymaga to raczej przesunięcia punktu ciężkości analizy z samej wysokości kary na szerszą strukturę warunków, w których sprawca decyduje się na przemoc. Kluczowe mogą okazać się tutaj: postrzegana nieuchronność interwencji, społeczna legitymizacja prawa, dostęp do pokojowych metod rozwiązywania konfliktów oraz warunki ograniczające możliwość natychmiastowego przekształcenia agresji w zdarzenie śmiertelne.

W świetle przedstawionych badań należy zachować sceptycyzm wobec przekonania, że bezpieczeństwo publiczne można zapewnić wyłącznie poprzez eliminację osób uznanych za szczególnie niebezpieczne. Choć niektórzy sprawcy rzeczywiście wykazują wysoką skłonność do ponownego popełniania ciężkich przestępstw i wymagają izolacji, nie oznacza to, że każda tragedia jest wynikiem działania wąskiej grupy ludzi o niezmiennej predyspozycji do zabijania. Badania nad sytuacyjnymi mechanizmami agresji wskazują, że określone zachowania mogą wynikać ze splotu okoliczności, którego następstwa zależą od norm środowiskowych, sposobu interpretacji sytuacji i dostępnych narzędzi.

Dlatego polityka bezpieczeństwa powinna łączyć identyfikację sprawców wysokiego ryzyka ze zmniejszaniem prawdopodobieństwa przemocy w szerszej populacji. Najważniejszą konsekwencją teoretyczną jest tu konieczność odróżnienia sprawcy jako podmiotu odpowiedzialności prawnej od sprawcy jako uczestnika procesu społecznego. Prawo karne ustala odpowiedzialność za czyn, natomiast kryminologia poszukuje mechanizmów wyjaśniających, dlaczego do niego doszło i w jakich warunkach można ograniczyć ryzyko jego powtórzenia. Obie perspektywy są niezbędne, lecz nie mogą być utożsamiane.

Gdy polityka publiczna ogranicza się jedynie do wymierzania sankcji, pomija społeczne i psychologiczne źródła zachowań. Z kolei nadmierna koncentracja na tych źródłach grozi niedostatecznym uwzględnieniem odpowiedzialności jednostki i potrzeby ochrony ofiar. Właściwy model powinien łączyć oba poziomy, zachowując proporcje między prewencją, odpowiedzialnością a ochroną praw podstawowych. Rozważania nad przemocą instrumentalną i ekspresyjną prowadzą w tym miejscu do fundamentalnego problemu filozofii kary: relacji między jej surowością a nieuchronnością. Jeśli odstraszanie ma polegać na oddziaływaniu przewidywanych konsekwencji

na jednostkę, trzeba zbadać, jak sprawcy faktycznie postrzegają ryzyko odpowiedzialności, jakie znaczenie ma długość kary i czy zwiększanie intensywności represji przynosi rezultaty proporcjonalne do kosztów społecznych. W tym punkcie spotykają się klasyczna filozofia Beccarii i Benthama, ekonomiczna teoria Beckera, współczesne badania Nagina oraz psychologia decyzji Kahnemana i innych badaczy procesów poznawczych.

Zasadniczy paradoks amerykańskiej polityki karnej polega zatem na współistnieniu bardzo surowego systemu sankcji z niską skutecznością zapobiegania określonym kategoriom przemocy. Nie jest to dowód całkowitej bezużyteczności prawa karnego ani argument za bezwarunkowym łagodzeniem wyroków. Stanowi raczej przesłankę do ponownego zbadania mechanizmów wpływu sankcji na zachowanie oraz warunków, w których surowość kary przestaje być adekwatnym instrumentem prewencji. Właśnie dlatego kolejny etap rozważań powinien objąć krytyczną analizę teorii odstraszania, ekonomiki systemu penitencjarnego i aksjologicznych granic represji, z uwzględnieniem zarówno interesu społecznego w zakresie bezpieczeństwa, jak i praw człowieka podlegającego odpowiedzialności karnej.

> Współczesna polityka karna wpada w pułapkę paradoksu: buduje coraz surowsze mury i wyższe wyroki, zapominając, że dla człowieka w ogniu konfliktu abstrakcyjna kara jest mniej realna niż natychmiastowa utrata twarzy. Czy zatem system, który stawia na strach przed przyszłością, może kiedykolwiek pokonać przemoc zakorzenioną w desperackiej potrzebie przetrwania tu i teraz? Być może kluczem do bezpieczeństwa nie jest zwiększanie ciężaru kajdan, lecz zrozumienie momentu, w którym człowiek przestaje wierzyć, że prawo jest w stanie go ochronić.

Inspiracje

[1] 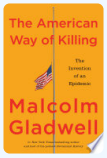

"The American way of killing" Malcolm Gladwell

Hachette UK | ISBN: 9780316603829

Malcolm Timothy Gladwell (ur. 3 września 1963 r.) jest brytyjsko-kanadyjskim dziennikarzem, autorem i mówcą. Uzyskał licencjat z historii na Trinity College na Uniwersytecie w Toronto w 1984 roku. Gladwell pracował jako reporter w „The Washington Post" w latach 1987–1996, a następnie dołączył do „The New Yorker" jako etatowy dziennikarz, gdzie zyskał międzynarodową sławę. Oprócz dziennikarstwa prasowego, jest współzałożycielem firmy produkującej materiały audio Pushkin Industries i prowadzi ceniony podcast „Revisionist History". Gladwell jest powszechnie ceniony za popularyzację badań z zakresu socjologii, psychologii społecznej i zachowań ludzkich poprzez literaturę faktu. Jego bestsellerowe książki analizują nieoczekiwane wzorce w procesie decyzyjnym i epidemiach społecznych, przynosząc mu wyróżnienia, takie jak Nagroda Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego za Doskonałość w Relacjonowaniu Problemów Społecznych.

Malcolm Timothy Gladwell (born September 3, 1963) is a British-Canadian journalist, author, and public speaker. He earned a bachelor's degree in history from Trinity College at the University of Toronto in 1984. Gladwell worked as a reporter for The Washington Post from 1987 to 1996 before joining The New Yorker as a staff writer, where he gained widespread international prominence. In addition to his long-form print journalism, he is the co-founder of the audio production company Pushkin Industries and hosts the acclaimed podcast Revisionist History. Gladwell is widely celebrated for popularizing research in sociology, social psychology, and human behavior through narrative nonfiction. His bestselling books examine unexpected patterns in decision-making and social epidemics, earning him honors such as the American Sociological Association's Award for Excellence in the Reporting of Social Issues.

The New Yorker

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

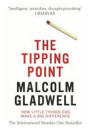

[1] "The Tipping Point : how Little Things Can Make a Big Difference"

Malcolm Gladwell (1963- author)

2001 | ISBN: 9780349113463

[2] "Blink"

Malcolm Gladwell

2007 | Hachette UK | ISBN: 9780316005043

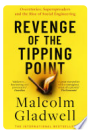

[3] "Revenge of the Tipping Point"

Malcolm Gladwell

2024 | Hachette UK | ISBN: 9780349147178

[4] "The Bomber Mafia"

Malcolm Gladwell

2021 | Hachette UK | ISBN: 9780316296939

[5] "David and Goliath"

Malcolm Gladwell

2015 | ISBN: 9780316258838

[6] "Outliers"

Malcolm Gladwell

2008 | ISBN: 9780141036243

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

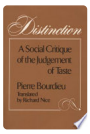

[7] "Distinction"

Pierre Bourdieu

1984 | Harvard University Press | ISBN: 9780674212770

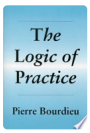

[8] "The Logic of Practice"

Pierre Bourdieu

Stanford University Press | ISBN: 9780804720113

[9] "Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings"

Erving Goffman

Greenwood Publishing Group | ISBN: 9780313223907

[10] "Capital Punishment and the American Agenda"

Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins

1989 | CUP Archive | ISBN: 9780521378635

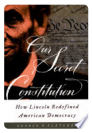

[11] "Crime is Not the Problem"

Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins

1997 | Oxford University Press, USA | ISBN: 9780195131055

[12] "The Search for Rational Drug Control"

Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins

1995 | Cambridge University Press | ISBN: 9780521558822

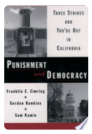

[13] "Punishment and Democracy"

Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins, Sam Kamin

2001 | Studies in Crime and Public Policy | ISBN: 9780195171174

[14] "Leviathan"

Thomas Hobbes

Broadview Press | ISBN: 9781554810031

[15] "Behemoth"

Thomas Hobbes

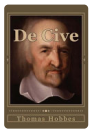

[16] "De Cive"

Thomas Hobbes

Createspace Independent Publishing Platform | ISBN: 9781545323762

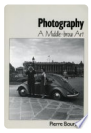

[17] "Photography"

Pierre Bourdieu

1990 | Stanford University Press | ISBN: 9780804726894

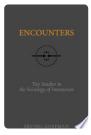

[18] "Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction – Fun in Games & Role Distance"

Erving Goffman

Ravenio Books

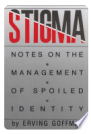

[19] "Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity"

Erving Goffman

Simon and Schuster | ISBN: 9781439188330

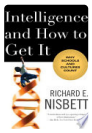

[20] "Intelligence and How to Get It"

Richard E. Nisbett

W. W. Norton & Company | ISBN: 9780393071412

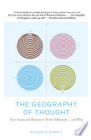

[21] "The Geography of Thought"

Richard E. Nisbett

Simon and Schuster | ISBN: 9780743255356

[22] "Aggression and Violence"

Brad J. Bushman

2016 | Psychology Press | ISBN: 9781315524689

[23] "The framing of decisions and the psychology of choice"

Daniel Kahneman

[24] "Coming of Age in the Other America"

Kathryn Edin

Russell Sage Foundation | ISBN: 9781610448581

[25] "Scarcity: Why Having Too Little Means So Much"

Sendhil Mullainathan

Penguin UK | ISBN: 9780141961194

[26] "Situational Action Theory: Oxford Bibliographies Online Research Guide"

Per-Olof H. Wikström

2010 | Oxford University Press | ISBN: 9780199805792

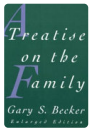

[27] "A Treatise on the Family"

Gary S. Becker

1991

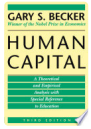

[28] "Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education"

Gary S. Becker

University of Chicago Press | ISBN: 9780226041223

[29] "On Crimes and Punishments"

Cesare Beccaria

ISBN: 9781438299006

[30] "An Essay on Crimes and Punishments"

Cesare Beccaria

The Lawbook Exchange, Ltd. | ISBN: 9781584776383

[31] "Introduction to the Principles of Morals and Legislation"

Jeremy Bentham

Good Press

[32] "A Protest against Law-Taxes"

Jeremy Bentham

[33] "Panopticon or the Inspection-House"

Jeremy Bentham

[34] "Social Change and Crime Rate Trends"

Lawrence E. Cohen, Marcus Felson

1977

[35] "Criminal Acts and Community Structure"

Marcus Felson, Lawrence E. Cohen

1977

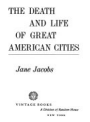

[36] "The death and life of great American cities"

Jane Jacobs

1963

[37] "Canadian Cities and Sovereignty Association"

Jane Jacobs

Rowman & Littlefield Education | ISBN: 9780887940873

[38] "Dark Age Ahead"

Jane Jacobs

2007 | Vintage | ISBN: 9780307425454

[39] "Great American City"

Robert J. Sampson

University of Chicago Press | ISBN: 9780226733883

[40] "Crime in the Making"

Robert J. Sampson, John H. Laub

1995 | Harvard University Press | ISBN: 9780674176058

[41] "Questions and Answers in Lethal and Non-lethal Violence, 1993"

Homicide Research Working Group. Workshop

1994

[42] "Questions and Answers in Lethal and Non-lethal Violence"

Homicide Research Working Group. Annual Workshop

1993

[43] "Violence"

Alex Alvarez, Ronet D. Bachman

2023 | SAGE Publications | ISBN: 9781071859155

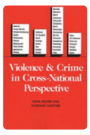

[44] "Violence and Crime in Cross-national Perspective"

Dane Archer, Rosemary Gartner

1987 | Yale University Press | ISBN: 9780300040234

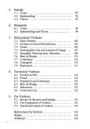

[45] "On Deadly Violence"

Kaare Svalastoga

1982

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "American Youth Violence"

Franklin E. Zimring

1998 | DOI: 10.1093/oso/9780195121452.001.0001

Źródło

[2] "The Contradictions of American Capital Punishment"

Franklin E. Zimring

2003 | DOI: 10.1093/oso/9780195152364.001.0001

Źródło

[3] **"Deterrence: The Legal Threat in Crime Control"**
Franklin E. Zimring, Gordon J. Hawkins
1973 | Stanford Law Review | DOI: 10.2307/1227719
Źródło

[4] **"The Great American Crime Decline"**
Franklin E. Zimring
2006 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195181159.001.0001
Źródło

[5] **"Incapacitation: Penal Confinement and the Restraint of Crime"**
Franklin E. Zimring, Gordon J. Hawkins
1995 | DOI: 10.1093/oso/9780195092332.001.0001
Źródło

[6] **"Crime Is Not the Problem: Lethal Violence in America"**
Franklin E. Zimring, Gordon J. Hawkins
1997 | DOI: 10.1093/oso/9780195110654.001.0001
Źródło

[7] **"The Search for Rational Drug Control"**
Franklin E. Zimring, Gordon J. Hawkins
1992 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511625596
Źródło

[8] **"Does Head Start Improve Children's Life Chances? Evidence from a Regression Discontinuity Design"**
Jens Ludwig, Douglas L. Miller
2007 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/qjec.122.1.159
Źródło

[9] **"Neighborhood Effects on Crime for Female and Male Youth: Evidence From a Randomized Housing Voucher Experiment*"**
Jeffrey R. Kling, Jens Ludwig, Lawrence F. Katz
2005 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/qjec.2005.120.1.87
Źródło

[10] "Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence from a Randomized Housing-Mobility Experiment"

Jens Ludwig, Greg J. Duncan, Paul Hirschfield

2001 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/00335530151144122

Źródło

[11] "Methadone Treatment as HIV Prevention: Cost-Effectiveness Analysis"

Harold Pollack

2001 | Quantitative Evaluation of HIV Prevention Programs | DOI: 10.12987/yale/9780300087512.003.0007

Źródło

[12] "Preventing Youth Violence and Dropout: A Randomized Field Experiment"

Sara Heller, Harold Pollack, Roseanna Ander, Jens Ludwig

2013 | DOI: 10.3386/w19014

Źródło

[13] "Response to the comment on "Distinct differences between COVID-19 vaccine refusers and vaccine hesitant in the United States: Results from a population-based survey and latent class analysis"."

Kai Huang, H. Pollack, J. Schneider

2026 | Annals of Epidemiology | DOI: 10.1016/j.annepidem.2026.110192

Źródło

[14] "Public Support for Harm Reduction Strategies to Address the Opioid Pandemic in the United States: A Latent Class Analysis"

Weiwei Liu, B. Taylor, H. Pollack, John Schneider

2026 | Substance Use & Misuse | DOI: 10.1080/10826084.2026.2620618

Źródło

[15] "Crime as Social Control"

Donald Black

1983 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2095143

Źródło

[16] "Production of Crime Rates"

Donald Black

1970 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2093948

Źródło

[17] **"The Social Organization of Arrest"**

Donald Black

1971 | Stanford Law Review | DOI: 10.2307/1227728

Źródło

[18] **"Moral Time"**

Donald Black

2011 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199737147.001.0001

Źródło

[19] **"Hobbes and Bramhall on Liberty and Necessity"**

Thomas Hobbes, John T. Bramhall

1999 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9781139164207

Źródło

[20] **"Cultural Mechanisms and the Persistence of Neighborhood Violence"**

David S. Kirk, Andrew V. Papachristos

2011 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/655754

Źródło

[21] **"Police Violence and Citizen Crime Reporting in the Black Community"**

Matthew Desmond, Andrew V. Papachristos, David S. Kirk

2016 | American Sociological Review | DOI: 10.1177/0003122416663494

Źródło

[22] **"LEGAL CYNICISM, COLLECTIVE EFFICACY, AND THE ECOLOGY OF ARREST*"**

David S. Kirk, Mauri Matsuda

2011 | Criminology | DOI: 10.1111/j.1745-9125.2011.00226.x

Źródło

[23] **"Collateral Consequences of Punishment: A Critical Review and Path Forward"**

David S. Kirk, Sara Wakefield

2017 | Annual Review of Criminology | DOI: 10.1146/annurev-criminol-032317-092045

Źródło

[24] "The Effects of Hot Spots Policing on Crime: An Updated Systematic Review and Meta-Analysis"

Anthony A. Braga, Andrew V. Papachristos, David M. Hureau

2012 | Justice Quarterly | DOI: 10.1080/07418825.2012.673632

Źródło

[25] "Murder by Structure: Dominance Relations and the Social Structure of Gang Homicide"

Andrew V. Papachristos

2009 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/597791

Źródło

[26] "Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City"

Karen Bettez Halnon, Elijah Anderson

2001 | Teaching Sociology | DOI: 10.2307/1318956

Źródło

[27] "The Philadelphia Negro: A Social Study"

W. E. B. Du Bois, Elijah Anderson

1996 | University of Pennsylvania Press eBooks | DOI: 10.9783/9781512824377

Źródło

[28] "Sex Codes and Family Life among Poor Inner-city Youths"

Elijah Anderson

1989 | The Annals of the American Academy of Political and Social Science | DOI: 10.1177/0002716289501001004

Źródło

[29] "Violence and the Inner-City Street Code"

Elijah Anderson

1997 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511571015.002

Źródło

[30] "Social Space and Symbolic Power"

Pierre Bourdıeu

1989 | Sociological Theory | DOI: 10.2307/202060

Źródło

[31] **"Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*"**

Pierre Bourdıeu

2018 | Routledge eBooks | DOI: 10.4324/9781315680347-10

Źródło

[32] **"The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field"**

Pierre Bourdıeu

1996 | Stanford University Press eBooks | DOI: 10.1515/9781503615861

Źródło

[33] **"The Forms of Capital"**

Pierre Bourdıeu

2002 | Routledge eBooks | DOI: 10.4324/9781003320609-23

Źródło

[34] **"Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour. London (Allen Lane) 1967."**

Erving Goffman

1967

Źródło

[35] **"The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address"**

Erving Goffman

1983 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2095141

Źródło

[36] **"On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction"**

Erving Goffman

1955 | Psychiatry | DOI: 10.1080/00332747.1955.11023008

Źródło

[37] **"Embarrassment and Social Organization"**

Erving Goffman

1956 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/222003

Źródło

[38] **"Violence: A Micro-sociological Theory"**

Randall Collins

2008 | Princeton University Press eBooks | DOI: 10.2307/j.ctt4cg9d3

Źródło

[39] **"Functional and Conflict Theories of Educational Stratification"**

Randall Collins

1971 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2093761

Źródło

[40] **"Emotional Energy as the Common Denominator of Rational Action"**

Randall Collins

1993 | Rationality and Society | DOI: 10.1177/1043463193005002005

Źródło

[41] **"Social Factors in the Origins of a New Science: The Case of Psychology"**

Joseph Ben-David, Randall Collins

1966 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2090769

Źródło

[42] **"Culture of Honor: Manifestations, Explanations, and Destinations"**

Richard E. Nisbett, Dov Cohen

2018 | Culture of Honor | DOI: 10.4324/9780429501142-6

Źródło

[43] **"Violence and Honor in the Southern United States"**

Richard E. Nisbett, Dov Cohen

2018 | Culture of Honor | DOI: 10.4324/9780429501142-1

Źródło

[44] **"Insult, Anger, and Aggression: An “Experimental Ethnography” of the Culture of Honor"**

Richard E. Nisbett, Dov Cohen

2018 | Culture of Honor | DOI: 10.4324/9780429501142-4

Źródło

[45] "Collective Expressions of the Culture of Honor: Violence, Social Policy, and the Law"

Richard E. Nisbett, Dov Cohen

2018 | Culture of Honor | DOI: 10.4324/9780429501142-5

Źródło

[46] "Insult, aggression, and the southern culture of honor: An "experimental ethnography.""

Dov Cohen, Richard E. Nisbett, Brian F. Bowdle, Norbert Schwarz

1996 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.70.5.945

Źródło

[47] "Within- and between-culture variation: Individual differences and the cultural logics of honor, face, and dignity cultures."

Angela K.-Y. Leung, Dov Cohen

2011 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/a0022151

Źródło

[48] "Self-Protection and the Culture of Honor: Explaining Southern Violence"

Dov Cohen, Richard E. Nisbett

1994 | Personality and Social Psychology Bulletin | DOI: 10.1177/0146167294205012

Źródło

[49] "Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence."

Joseph A. Vandello, Dov Cohen

2003 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.84.5.997

Źródło

[50] "Metaphor as Structure-Mapping"

Dedre Gentner, Brian F. Bowdle

2008 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511816802.008

Źródło

[51] "Convention, Form, and Figurative Language Processing"

Dedre Gentner, Brian F. Bowdle

2001 | Metaphor and Symbol | DOI: 10.1080/10926488.2001.9678896

Źródło

[52] "Metaphor Comprehension: From Comparison to Categorization"

Brian F. Bowdle, Dedre Gentner

2020 | Psychology Press eBooks | DOI: 10.4324/9781410603494-21

Źródło

[53] "The Threat of Rape: Its Psychological Impact on Non victimized Women"

Gerd Bohner, Norbert Schwarz

1996 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/oso/9780195095814.003.0009

Źródło

[54] "Norbert Schwarz: A Pioneer in Social Indicators and Quality of Life Research"

Norbert Schwarz

2015 | Applied Research in Quality of Life | DOI: 10.1007/s11482-015-9424-9

Źródło

[55] "FOUNDATION FOR A GENERAL STRAIN THEORY OF CRIME AND DELINQUENCY*"

Robert S. Agnew

1992 | Criminology | DOI: 10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x

Źródło

[56] "Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency"

Robert S. Agnew

2001 | Journal of Research in Crime and Delinquency | DOI: 10.1177/0022427801038004001

Źródło

[57] "Gender and Crime: A General Strain Theory Perspective"

Lisa M. Broidy, Robert S. Agnew

1997 | Journal of Research in Crime and Delinquency | DOI: 10.1177/0022427897034003001

Źródło

[58] "Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory"

Robert S. Agnew

2005

Źródło

[59] "An Analysis of Coping in a Middle-Aged Community Sample"

Susan Folkman, Richard S. Lazarus

1980 | Journal of Health and Social Behavior | DOI: 10.2307/2136617

Źródło

[60] "Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes."

Susan Folkman, Richard S. Lazarus, Christine Dunkel-Schetter, Anita DeLongis, Rand J. Gruen

1986 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.50.5.992

Źródło

[61] "Progress on a cognitive-motivational-relational theory of emotion."

Richard S. Lazarus

1991 | American Psychologist | DOI: 10.1037/0003-066x.46.8.819

Źródło

[62] "From Psychological Stress to the Emotions: A History of Changing Outlooks"

Richard S. Lazarus

1993 | Annual Review of Psychology | DOI: 10.1146/annurev.ps.44.020193.000245

Źródło

[63] "Human Aggression"

Craig A. Anderson, Brad J. Bushman

2002 | Annual Review of Psychology | DOI: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135231

Źródło

[64] "Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence?"

Brad J. Bushman, Roy Frederick Baumeister

1998 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.75.1.219

Źródło

[65] "Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in Eastern and Western countries: A meta-analytic review."

Craig A. Anderson, Akiko Shibuya, Nobuko Ihori, Edward Lee Swing, Brad J. Bushman

2010 | Psychological Bulletin | DOI: 10.1037/a0018251

Źródło

[66] "Egos Inflating Over Time: A Cross-Temporal Meta-Analysis of the Narcissistic Personality Inventory"

Jean M. Twenge, Sara Konrath, Joshua D. Foster, William Keith Campbell, Brad J. Bushman

2008 | Journal of Personality | DOI: 10.1111/j.1467-6494.2008.00507.x

Źródło

[67] "High Hopes but Even Higher Expectations: The Retreat From Marriage Among Low-Income Couples"

Christina M. Gibson-Davis, Kathryn J. Edin, Sara McLanahan

2005 | Journal of Marriage and the Family | DOI: 10.1111/j.1741-3737.2005.00218.x

Źródło

[68] "Parenting as a “package deal”: Relationships, fertility, and nonresident father involvement among unmarried parents"

Laura Tach, Ronald B. Mincy, Kathryn J. Edin

2010 | Demography | DOI: 10.1353/dem.0.0096

Źródło

[69] "Why Don't They Just Get Married? Barriers to Marriage among the Disadvantaged"

Kathryn J. Edin, Joanna Miranda Reed

2005 | The Future of Children | DOI: 10.1353/foc.2005.0017

Źródło

[70] "Moving Teenagers Out of High-Risk Neighborhoods: How Girls Fare Better than Boys"

Susan Clampet-Lundquist, Kathryn J. Edin, Jeffrey R. Kling, Greg J. Duncan

2011 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/657352

Źródło

[71] "The Era of Progress on Gun Mortality: State Gun Regulations and Gun Deaths from 1991 to 2016"

Patrick T. Sharkey, Megan Kang

2023 | Epidemiology | DOI: 10.1097/ede.0000000000001662

Źródło

[72] **"Other adults in the United States: Improving survey measures of youths' non-parental adult relationships"**

Rachel Brown-Weinstock, Megan Kang, Kathryn J. Edin, Sarah Pachman, Kaitlyn Bolin

2024 | Journal of Marriage and the Family | DOI: 10.1111/jomf.13032

Źródło

[73] **"Sex-age adjustment factors for racing time of thoroughbred horses"**

K. J. Lee, K. D. Park, Megan Kang, Won S. Choi, T. J. Kim

1995 | Korean Journal of Animal Science

Źródło

[74] **"Social cognition and interpersonal violence"**

Megan Kang, Kathryn Edin, Jens Ludwig, Timothy Nelson, Sendhil Mullainathan

2026 | Proceedings of the National Academy of Sciences | DOI: 10.1073/pnas.2519361123

Źródło

[75] **"Are Emily and Greg More Employable Than Lakisha and Jamal? A Field Experiment on Labor Market Discrimination"**

Marianne Bertrand, Sendhil Mullainathan

2004 | American Economic Review | DOI: 10.1257/0002828042002561

Źródło

[76] **"Poverty Impedes Cognitive Function"**

Anandi Mani, Sendhil Mullainathan, Eldar B. Shafir, Jiaying Zhao

2013 | Science | DOI: 10.1126/science.1238041

Źródło

[77] **"Machine Learning: An Applied Econometric Approach"**

Sendhil Mullainathan, Jann Spiess

2017 | The Journal of Economic Perspectives | DOI: 10.1257/jep.31.2.87

Źródło

[78] **"Inherent Trade-Offs in the Fair Determination of Risk Scores"**

Jon Michael Kleinberg, Sendhil Mullainathan, Manish Raghavan

2016 | DROPS (Schloss Dagstuhl – Leibniz Center for Informatics) | DOI: 10.4230/lipics.itcs.2017.43

Źródło

[79] "A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment."

Nicki R. Crick, Kenneth A. Dodge

1994 | Psychological Bulletin | DOI: 10.1037/0033-2909.115.1.74

Źródło

[80] "Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups."

Kenneth A. Dodge, John D. Coie

1987 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.53.6.1146

Źródło

[81] "Dimensions and types of social status: A cross-age perspective."

John D. Coie, Kenneth A. Dodge, Heide Coppotelli

1982 | Developmental Psychology | DOI: 10.1037/0012-1649.18.4.557

Źródło

[82] "Social Information-Processing Mechanisms in Reactive and Proactive Aggression"

Nicki R. Crick, Kenneth A. Dodge

1996 | Child Development | DOI: 10.1111/j.1467-8624.1996.tb01778.x

Źródło

[83] "Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime"

Per-Olof H. Wikström

2012 | MPG eDoc (Max Planck Society)

Źródło

[84] "The interaction between impulsivity and neighborhood context on offending: The effects of impulsivity are stronger in poorer neighborhoods."

Donald R. Lynam, Avshalom Caspi, Terrie E. Moffitt, Per-Olof H. Wikström, Rolf Loeber

2000 | Journal of Abnormal Psychology | DOI: 10.1037/0021-843x.109.4.563

Źródło

[85] **"DO DISADVANTAGED NEIGHBORHOODS CAUSE WELL-ADJUSTED CHILDREN TO BECOME ADOLESCENT DELINQUENTS? A STUDY OF MALE JUVENILE SERIOUS OFFENDING, INDIVIDUAL RISK AND PROTECTIVE FACTORS, AND NEIGHBORHOOD CONTEXT*"**

Per-Olof H. Wikström, Rolf Loeber

2000 | Criminology | DOI: 10.1111/j.1745-9125.2000.tb01416.x

Źródło

[86] **"Risk and promotive effects in the explanation of persistent serious delinquency in boys."**

Magda Stouthamer-Loeber, Rolf Loeber, Evelyn H. Wei, David P. Farrington, Per-Olof H. Wikström

2002 | Journal of Consulting and Clinical Psychology | DOI: 10.1037/0022-006x.70.1.111

Źródło

[87] **"Crime and Punishment: an Economic Approach"**

Gary S. Becker

1968 | The Economic Dimensions of Crime | DOI: 10.1007/978-1-349-62853-7_2

Źródło

[88] **"Becker and Foucault on Crime and Punishment"**

Gary S. Becker, Francois Ewald, Bernard E. Harcourt

2013 | DOI: 10.2139/ssrn.2321912

Źródło

[89] **"On the Economics of Capital Punishment"**

Gary S. Becker

2006 | The Economists' Voice | DOI: 10.2202/1553-3832.1166

Źródło

[90] **"Analyzing developmental trajectories: A semiparametric, group-based approach."**

Daniel S. Nagin

1999 | Psychological Methods | DOI: 10.1037/1082-989x.4.2.139

Źródło

[91] **"A SAS Procedure Based on Mixture Models for Estimating Developmental Trajectories"**

Bobby L. Jones, Daniel S. Nagin, Kathryn Roeder

2001 | Sociological Methods & Research | DOI: 10.1177/0049124101029003005

Źródło

[92] "Trajectories of Boys' Physical Aggression, Opposition, and Hyperactivity on the Path to Physically Violent and Nonviolent Juvenile Delinquency"

Daniel S. Nagin, Richard Ernest Tremblay

1999 | Child Development | DOI: 10.1111/1467-8624.00086

Źródło

[93] "Physical Aggression During Early Childhood: Trajectories and Predictors"

Richard Ernest Tremblay, Daniel S. Nagin, Jean Richard Séguin, Mark Zoccolillo, Philip David Zelazo

2004 | PEDIATRICS | DOI: 10.1542/peds.114.1.e43

Źródło

[94] "Beccaria: 'On Crimes and Punishments' and Other Writings"

Cesare Beccaria, Richard Davies

1995 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511802485

Źródło

[95] "On Crimes and Punishments"

Cesare Beccaria, Graeme R. Newman, Pietro Marongiu

2017 | Routledge eBooks | DOI: 10.4324/9781315125527

Źródło

[96] "The column of infamy : prefaced by Cesare Beccaria's Of crimes and punishments"

Alessandro Manzoni, Cesare Beccaria, Kenelm Foster

1964

Źródło

[97] "An Essay [Excerpt] on Crimes and Punishments"

Cesare Beccaria

2025 | Criminology's Public Domain | DOI: 10.21428/cb6ab371.a03e79ee

Źródło

[98] "Sistema de la ciencia social : ideado por el jurisconsulto inglés Jeremias Bentham"

Toribio Núñez, Jeremy Bentham

1820 | Hispana

Źródło

[99] "Anti-Semitism and the Displacement of Aggression"

LEONARD BERKOWITZ

1988 | De Gruyter eBooks | DOI: 10.1515/9783110855593.77

Źródło

[100] "The "weapons effect," demand characteristics, and the myth of the compliant subject."

Leonard Berkowitz

1971 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/h0031804

Źródło

[101] "Theoretical and Research Approaches in Experimental Social Psychology"

LEONARD BERKOWITZ

1970 | Contemporary Scientific Psychology | DOI: 10.1016/b978-0-12-283450-9.50015-5

Źródło

[102] "The effect of escape possibility on aversively stimulated aggression"

Leonard Berkowitz, Marlowe C. Embree

1987 | Journal of Research in Personality | DOI: 10.1016/0092-6566(87)90021-3

Źródło

[103] "Weapons as aggression-eliciting stimuli."

Leonard J. Berkowitz, Anthony Lepage

1967 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/h0025008

Źródło

[104] "Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review."

B. Ann Bettencourt, Amelia E. Talley, Arlin James Benjamin, Jeffrey C. Valentine

2006 | Psychological Bulletin | DOI: 10.1037/0033-2909.132.5.751

Źródło

[105] "Does the Gun Pull the Trigger? Automatic Priming Effects of Weapon Pictures and Weapon Names"

Craig A. Anderson, Arlin James Benjamin, Bruce D. Bartholow

1998 | Psychological Science | DOI: 10.1111/1467-9280.00061

Źródło

[106] "Interactive effects of life experience and situational cues on aggression: The weapons priming effect in hunters and nonhunters"

Bruce D. Bartholow, Craig A. Anderson, Nicholas Lee Carnagey, Arlin James Benjamin

2004 | Journal of Experimental Social Psychology | DOI: 10.1016/j.jesp.2004.05.005

Źródło

[107] "Development and testing of the velicer attitudes toward violence scale: evidence for a four-factor model"

Craig A. Anderson, Arlin James Benjamin, Phillip Karl Wood, Angelica M. Bonacci

2006 | Aggressive Behavior | DOI: 10.1002/ab.20112

Źródło

[108] "Destructive leader traits and the neutralizing influence of an “enriched” job"

John M. Schaubroeck, Fred Ochieng Walumbwa, Daniel C. Ganster, Sven Kepes

2007 | The Leadership Quarterly | DOI: 10.1016/j.leaqua.2007.03.006

Źródło

[109] "CONTINGENCIES IN THE EFFECTS OF PAY RANGE ON ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS"

Sven Kepes, John E. Delery, Nina Gupta

2009 | Personnel Psychology | DOI: 10.1111/j.1744-6570.2009.01146.x

Źródło

[110] "Publication Bias: The Antagonist of Meta-Analytic Reviews and Effective Policymaking"

George C. Banks, Sven Kepes, Karen P. Banks

2012 | Educational Evaluation and Policy Analysis | DOI: 10.3102/0162373712446144

Źródło

[111] "The influence of internal HRM activity fit on the dynamics within the “black box”"

George C. Banks, Sven Kepes

2015 | Human Resource Management Review | DOI: 10.1016/j.hrmr.2015.02.002

Źródło

[112] "Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach"

Lawrence E. Cohen, Marcus Felson

1979 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2094589

Źródło

[113] "Community Structure and Collaborative Consumption: A Routine Activity Approach"

Marcus Felson, Joe L. Spaeth

1978 | American Behavioral Scientist | DOI: 10.1177/000276427802100411

Źródło

[114] "Human ecology and crime: A routine activity approach"

Marcus Felson, Lawrence E. Cohen

1980 | Human Ecology | DOI: 10.1007/bf01561001

Źródło

[115] "Crime and Everyday Life"

Marcus Felson, Rachel Boba

2010 | Sage eBooks | DOI: 10.4135/9781483349299

Źródło

[116] "The Death and Life of Great American Cities"

Arthur T Row, Jane M. Jacobs

1962 | The Yale Law Journal | DOI: 10.2307/794509

Źródło

[117] "The City Unbound: Qualitative Approaches to the City"

Jane M. Jacobs

1993 | Urban Studies | DOI: 10.1080/00420989320081931

Źródło

[118] "Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy"

Robert J. Sampson, Stephen W. Raudenbush, Felton J. Earls

1997 | Science | DOI: 10.1126/science.277.5328.918

Źródło

[119] "Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory"

Robert J. Sampson, W. Byron Groves

1989 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/229068

Źródło

[120] "Assessing “Neighborhood Effects”: Social Processes and New Directions in Research"

Robert J. Sampson, Jeffrey D. Morenoff, Thomas Gannon-Rowley

2002 | Annual Review of Sociology | DOI: 10.1146/annurev.soc.28.110601.141114

Źródło

[121] "Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods"

Robert J. Sampson, Stephen W. Raudenbush

1999 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/210356

Źródło

Artykuły naukowe autora:

[122] "The Courthouse Ring: Atticus Finch and the Limits of Outhern Liberalism1"

Malcolm Gladwell

2010 | DOI: 10.5040/9798216416494.ch-0004

Źródło

[123] "21 "THE COOLHUNT" (1997)"

Malcolm Gladwell

2011 | The New Press eBooks | DOI: 10.1515/9781595587589-023

Źródło

[124] "The New Bottom Line: Briding the Value Gaps that are Undermining Your Business"

Malcolm Gladwell

2004 | Interactive Marketing | DOI: 10.1057/palgrave.im.4340261

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 7645f632-b2ae-440f-848e-5173b9ed2d34